

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้าเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับสภาพการดำเนินงานการบริหารหลักสูตรท้องถิ่นในสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาหนองคาย เขต 3 ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

1. หลักสูตรและการบริหารหลักสูตร
 - 1.1 ความหมายของหลักสูตร
 - 1.2 ความสำคัญของหลักสูตร
 - 1.3 องค์ประกอบของหลักสูตร
 - 1.4 รูปแบบของหลักสูตร
 - 1.5 การบริหารหลักสูตร
 - 1.6 กระบวนการพัฒนาหลักสูตร
2. การพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น
 - 2.1 ความหมายของหลักสูตรท้องถิ่น
 - 2.2 ความสำคัญและความจำเป็นในการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น
 - 2.3 กระบวนการและขั้นตอนการบริหารและพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น
3. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
 - 3.1 งานวิจัยในประเทศ
 - 3.2 งานวิจัยต่างประเทศ

หลักสูตรและการบริหารหลักสูตร

1. ความหมายของหลักสูตร

ความหมายของหลักสูตร หลักสูตรมีความหมายต่าง ๆ กันทั้งที่เป็นความหมายในแนวแคบและความหมายในแนวกว้าง ซึ่งพอจะประมวลคำนิยามของหลักสูตรที่นักวิชาการหลายท่านได้ให้ความหมายไว้ดังนี้

สุมิตร คุณานุกร (2548 : 7 - 8) ได้ให้ความหมายของหลักสูตรไว้ว่า หลักสูตร คือ โครงการให้การศึกษาเพื่อพัฒนาผู้เรียนให้มีความรู้ ความสามารถและคุณลักษณะสอดคล้อง กับความมุ่งหมายทางการศึกษาที่กำหนด

วิชัย วงษ์ใหญ่ (2525 : 3) ได้ให้ความหมายว่า หลักสูตร คือ ประสบการณ์ ทั้งหมดที่โรงเรียนจัดให้นักเรียนได้เรียนรู้ และพัฒนาตนเองไปในทิศทางที่โรงเรียนปรารถนา

สังค์ อุทรานันท์ (2542 : 464) ได้ให้ความหมายกล่าวไว้ว่า ถึงแม้จะมีคำนิยาม ของหลักสูตรที่แตกต่างกัน แต่นักปราชญ์ทางหลักสูตรก็ได้ยอมรับคำนิยามของหลักสูตร ซึ่งปรากฏอยู่ในลักษณะใดลักษณะหนึ่งดังต่อไปนี้ ลักษณะแรก หลักสูตร คือ สิ่งที่สร้างขึ้น ในลักษณะของรายวิชา ซึ่งประกอบด้วยเนื้อหาสาระที่ได้จัดเรียงลำดับความยากง่ายหรือเป็นขั้นตอน อย่างดีแล้ว ลักษณะที่ 2 หลักสูตรประกอบด้วยประสบการณ์การเรียนรู้ ซึ่งได้วางแผนไว้เป็น การล่วงหน้าเพื่อมุ่งหวังจะให้เด็กได้เปลี่ยนแปลงพฤติกรรมไปในทางที่ต้องการ ลักษณะที่ 3 หลักสูตรเป็นสิ่งที่สังคมสร้างขึ้น สำหรับให้ประสบการณ์ทางการศึกษาแก่เด็กในโรงเรียน และลักษณะสุดท้าย หลักสูตรประกอบด้วยประสบการณ์ทั้งหมดของผู้เรียน ซึ่งเขาได้ทำได้รับรู้ และได้สนองต่อการแนะนำของโรงเรียน

กรมวิชาการ (2537 : 19) ได้กล่าวว่า หลักสูตร หรือคำว่า “Curriculum” ที่ใช้ในวงการการศึกษาของประเทศสหรัฐอเมริกา นั้น หมายถึง หลักสูตรรายวิชา ซึ่งประกอบด้วย จุดประสงค์ โครงสร้างของเนื้อหาวิชาซึ่งจัดหมวดหมู่และลำดับอย่างเป็นระบบ แนวการสอน และวิธีประเมินผล

วิชัย คิสสระ (2544 : 19) หลักสูตร คือ มวลความรู้ทั้งหลายที่สอดคล้องกับ ปัจจุบันและตามแผนการศึกษาแห่งชาติ โดยคาดหวังให้ผู้เรียนพัฒนาไปตามจุดมุ่งหมายที่กำหนดไว้

วิรัตน์ บัวขาว (2541 : 8) ได้ให้นิยามของหลักสูตรไว้ว่า เป็นประสบการณ์ ทั้งหมดที่สถานศึกษาได้จัดให้ผู้เรียนได้เรียนทั้งในและนอกห้องเรียน เพื่อพัฒนาผู้เรียนไปสู่ จุดหมายที่วางไว้

ธีรบุรุษ เสนีย์วงศ์ ณ อยุธยา (2543 : 203) ได้ให้ความหมายของหลักสูตรว่า หลักสูตร คือ ทุกสิ่งทุกอย่างที่เกิดขึ้นกับผู้เรียนภายหลังจากการเรียนรู้

บอบบิท (Bobbit. 1918 : unpagged ; อ้างถึงใน สังค์ อุทรานันท์. 2542 : 463) ได้ให้คำนิยามของหลักสูตรไว้ว่า หลักสูตร คือ รายการของสิ่งต่าง ๆ ซึ่งเด็กและเยาวชน จะต้องกระทำและประสบเพื่อพัฒนาความสามารถของคนในอันที่จะกระทำสิ่งต่าง ๆ ให้ดีและเหมาะสมสำหรับการดำรงชีวิตในวัยผู้ใหญ่

คาสเวลล์ และ แคมเบลล์ (Caswell and Campbell. 1953 ; อ้างถึงใน รัชชัย ชัยจิรฉายากุล. 2535 : 567) ได้ให้คำนิยามของหลักสูตรไว้ว่า หลักสูตร คือ ประสิทธิภาพ หรือกิจกรรมทั้งหลายที่สถานศึกษาจัดให้ผู้เรียน

ทาบ (Taba. 1962 ; อ้างถึงใน สงัด อุทยานันท์. 2542 : 463) ได้ให้นิยามของหลักสูตรไว้ว่า หลักสูตรเป็นวิธีการเตรียมเยาวชนให้มีส่วนร่วมในฐานะที่เป็นสมาชิกที่มีความสามารถในการสร้างผลผลิตให้แก่สังคมเรา

กู๊ด (Good. 1973 ; อ้างถึงใน สุพิศม์ สมศรี. 2541 : 11) ได้ให้ความหมายไว้ว่า หลักสูตรหมายถึง กลุ่มรายวิชาที่จัดไว้ หรือลำดับวิชาที่บังคับ สำหรับการสำเร็จการศึกษา หรือเพื่อรับประกาศนียบัตรในสาขาวิชานั้นๆ

จากคำนิยามของหลักสูตรดังกล่าว จะเห็นว่า ความหมายของหลักสูตรที่นักวิชาการทั้งในและต่างประเทศได้ให้ไว้ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ต่างก็มีความสัมพันธ์กันและคล้ายคลึงกัน แต่ไม่ว่านิยามของหลักสูตรจะเป็นไปในลักษณะใดก็ตาม สรุปได้ว่าล้วนเกี่ยวข้องกับ การจัด ประสิทธิภาพในรูปแบบต่าง ๆ เพื่อให้เป็นไปตามที่สังคมมุ่งหวังไว้นั่นเอง

กล่าวโดยสรุป หลักสูตร หมายถึง มวลประสิทธิผลต่าง ๆ หรือเนื้อหาสาระที่โรงเรียนจัดให้แก่ผู้เรียนทั้งในและนอกห้องเรียนเพื่อให้เกิดการเรียนรู้และพัฒนาตนเองไปในทิศทางที่พึงประสงค์และเป็นไปตามที่กำหนดไว้ในจุดประสงค์ของการศึกษา ซึ่งหลักสูตรจะปรากฏอยู่ใน 4 ลักษณะ คือ ลักษณะรายวิชา ประสิทธิภาพการเรียน สิ่งที่สังคมสร้างขึ้น และประสิทธิภาพทั้งหมดของผู้เรียน

2. ความสำคัญของหลักสูตร

ในการจัดการศึกษาให้บรรลุเป้าหมายนั้น จะต้องอาศัยหลักสูตรเป็นเครื่องมือไปสู่ การบรรลุเป้าหมายดังกล่าว สำหรับความสำคัญของหลักสูตรได้มีผู้กล่าวไว้ดังต่อไปนี้

วิรัตน์ บัวขาว (2541 : 8) ได้กล่าวถึงความสำคัญของหลักสูตรไว้หลายประการ ดังนี้ ประการแรก หลักสูตรเป็นเกณฑ์มาตรฐานทางการศึกษาที่เป็นแม่บทของการจัดการเรียน การสอนให้อยู่ในมาตรฐานเดียวกัน ประการที่ 2 หลักสูตรเป็นแผนดำเนินงานของนักบริหาร การศึกษาที่จะต้องอำนวยความสะดวก ควบคุมดูแล ติดตามและประเมินผล ประการที่ 3 หลักสูตร เป็นแนวทางปฏิบัติงานของบุคลากรทางการศึกษาในด้านการวิเคราะห์หลักสูตร การจัดกระบวนการเรียนการสอน ประการที่ 4 หลักสูตรเป็นเครื่องมือพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ให้เหมาะสมกับ ความต้องการประเทศ ประการที่ 5 หลักสูตรเป็นเอกสารทางราชการที่เป็น ข้อกำหนด หรือ บทบัญญัติให้โรงเรียนปฏิบัติตาม และประการสุดท้าย หลักสูตรเป็นตัวชี้วัดความเจริญ ของประเทศชาติ

ธีรยุทธ์ เสนีย์วงศ์ ณ อยุธยา (2543 : 204) ได้กล่าวเกี่ยวกับความสำคัญ
 ของหลักสูตรไว้ 4 ประการ คือ ประการแรกหลักสูตรเปรียบเสมือนหัวใจของการจัดการศึกษา
 ทั้งนี้เพราะหลักสูตรเป็นเสมือนบ้ำาหลอมพลเมืองดีและมีคุณภาพ ประเทศจะเจริญได้จะต้องอาศัย
 ประชาชนที่มีคุณภาพ ประชาชนจะมีลักษณะและคุณภาพอย่างไรนั้น ก็ขึ้นอยู่กับการจัดหลักสูตรว่า
 ต้องการให้ผู้ที่ผ่านหลักสูตรเป็นอย่างไร ประการที่ 2 หลักสูตรเป็นโครงการและแนวทาง
 ในการให้การศึกษา ประการที่ 3 หลักสูตรเป็นมาตรฐานทางการศึกษาให้โรงเรียน หรือสถาบัน
 การศึกษาได้จัดการศึกษาให้เป็นระเบียบแบบแผนที่เป็นมาตรฐานเดียวกัน ในการดำเนินการเรียน
 การสอน กล่าวคือโรงเรียนจะต้องสอนให้ครบ หรือจบหลักสูตรนั่นเอง และประการสุดท้าย
 หลักสูตรมีความสำคัญในระดับโรงเรียน ในลักษณะที่ว่าหลักสูตรจะให้แนวปฏิบัติแก่ครู
 เพราะหลักสูตรจะชี้แนะให้ครูรู้ว่าจะสอนให้ผู้เรียนได้เรียนรู้และเกิดพฤติกรรมอะไร และถ้าจะสอน
 ให้รู้และเกิดพฤติกรรมอย่างนั้นครูจะต้องจัดกิจกรรมประสบการณ์อะไรบ้างให้แก่ผู้เรียน

นิคม ชมภูหลง (2544 : 52) ได้กล่าวถึงความสำคัญของหลักสูตรไว้ ดังนี้

- 2.1 หลักสูตรเป็นแผนปฏิบัติงานหรือเครื่องชี้แนวทางปฏิบัติงานของครู เพราะหลักสูตรจะกำหนดจุดมุ่งหมาย เนื้อหาสาระ การจัดกิจกรรมการเรียนการสอน และการประเมินผลไว้เป็นแนวทาง
- 2.2 หลักสูตรเป็นข้อกำหนดแผนการเรียนการสอนอันเป็นส่วนรวมของประเทศ เพื่อนำไปสู่ความมุ่งหมายตามแผนการศึกษาชาติ
- 2.3 หลักสูตรเป็นเอกสารของทางราชการ เป็นบัญญัติของรัฐบาลเพื่อให้บุคคลที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาปฏิบัติตาม
- 2.4 หลักสูตรเป็นเกณฑ์มาตรฐานการศึกษา เพื่อควบคุมการเรียนการสอน ในสถาบันการศึกษาระดับต่าง ๆ และยังเป็นเกณฑ์มาตรฐานอย่างหนึ่งในการจัดสรรงบประมาณ บุคลากร อาคารสถานที่ วัสดุอุปกรณ์ ฯลฯ ของการศึกษาของรัฐให้แก่สถานศึกษาด้วย
- 2.5 หลักสูตรเป็นแผนการดำเนินงานของผู้บริหารการศึกษา ที่จะอำนวยความสะดวก และควบคุมดูแล ติดตามผลให้เป็นไปตามนโยบายการจัดการศึกษาของรัฐบาล
- 2.6 หลักสูตรจะกำหนดแนวทางในการส่งเสริม ความเจริญองงาม และพัฒนาการของเด็กตามจุดมุ่งหมายของการศึกษา
- 2.7 หลักสูตรจะกำหนดลักษณะและรูปร่างของสังคมในอนาคตได้ว่าจะเป็นไปในรูปใด
8. หลักสูตรจะกำหนดแนวทางให้ความรู้ ทักษะ ความสามารถ ความประพฤติ ที่เป็นประโยชน์ต่อสังคม อันเป็นการพัฒนากำลังคนซึ่งจะนำไปสู่การพัฒนาเศรษฐกิจ และสังคมแห่งชาติที่ได้ผล

9. หลักสูตรจะเป็นบ่งชี้ถึงความเจริญของประเทศ เพราะการศึกษาเป็นเครื่องมือในการพัฒนาคน ประเทศใดจัดการศึกษาโดยมีหลักสูตรที่เหมาะสม ทันสมัย มีประสิทธิภาพ ทันต่อเหตุการณ์และการเปลี่ยนแปลง ย่อมได้กำลังคนที่มีประสิทธิภาพสูง

กล่าวโดยสรุป หลักสูตรเป็นหัวใจของการจัดการศึกษาของชาติที่นำมาเป็นกรอบและแนวทางในการจัดการเรียนการสอนในระบบโรงเรียน เพราะจุดมุ่งหมายของหลักสูตรเป็นข้อบังคับที่ต้องจัดการเรียนการสอนตามนั้น กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ หลักสูตรเป็นแม่บทของการจัดการศึกษาของชาติ หากขาดหลักสูตรก็เหมือนกับการจัดการศึกษาที่ขาดทิศทาง ไม่มีจุดหมายปลายทาง ดังนั้นหลักสูตรจึงเปรียบได้ดั่งเข็มทิศนำทางแก่ผู้เกี่ยวข้องที่จะจัดการศึกษาให้ผู้เรียนมีคุณลักษณะที่ต้องการ

3. องค์ประกอบของหลักสูตร

องค์ประกอบของหลักสูตร เป็นส่วนที่ทำให้หลักสูตรมีความสมบูรณ์ ซึ่งได้มีนักการศึกษาหลายท่านได้เสนอแนวคิดไว้ ดังนี้

สังัด อุทยานันท์ (2542 : 463) ได้กล่าวไว้ว่า หลักสูตรประกอบด้วยสื่อกลางของการเรียนการสอนที่โรงเรียนจัดขึ้นเพื่อให้โอกาสแก่นักเรียนได้รับประสบการณ์ต่าง ๆ ซึ่งจะนำไปสู่ผลผลิตทางการเรียนที่พึงปรารถนา

สุมิตร คุณากร (2543 : 8-9) ได้กล่าวว่า หลักสูตรมีองค์ประกอบ 4 อย่าง ดังนี้ ความมุ่งหมาย เนื้อหา การนำหลักสูตรไปใช้ และการประเมินผล

3.1 องค์ประกอบของหลักสูตรว่ามีสาระสำคัญ ดังนี้ (สุมิตร คุณากร. 2548 : 10-1)

3.3.1 หลักการและจุดมุ่งหมาย

1) หลักการและจุดมุ่งหมาย หมายถึง แนวความคิดความเชื่อเกี่ยวกับความต้องการอันเป็นแม่บทของหลักสูตร ซึ่งแสดงเจตจำนงหรือเป้าหมายทั่วไปของหลักสูตร นับได้ว่าเป็นจุดยืนร่วมกันของคณะผู้จัดทำหลักสูตร เช่น เป็นการศึกษาเพื่อปวง

2) จุดมุ่งหมายของหลักสูตร คือ ความมุ่งหมายของการศึกษาในการกำหนดความมุ่งหมายของหลักสูตร เป็นการตอบคำถามว่าจะจัดการศึกษาเพื่ออะไร หรือในการจัดการศึกษานั้น ต้องให้ผู้ได้รับการศึกษามีคุณลักษณะอย่างไร หรืออาจกล่าวโดยสรุปว่าการให้การศึกษานั้นต้องการให้ผู้เรียนเกิดพฤติกรรมด้านใดบ้าง จึงจะเป็นคนที่มีคุณค่าต่อสังคม โดยปกติการกำหนดจุดมุ่งหมายต้องคำนึงถึงปรัชญาของแต่ละสังคมเป็นหลัก จุดมุ่งหมายของหลักสูตรมีหลายระดับ เช่น จุดมุ่งหมายระดับหลักสูตร จุดมุ่งหมายของกลุ่มวิชา หรือหมวดวิชา

3) จุดมุ่งหมายของรายวิชา และจุดมุ่งหมายเชิงพฤติกรรม ซึ่งเป็นจุดมุ่งหมายระดับการสอน จะพบว่า จุดมุ่งหมายดังกล่าวตอนแรกจะมีความหมายกว้าง

ส่วนจุดมุ่งหมายตอนหลังแคบกระชับและเฉพาะเจาะจงยิ่งขึ้น ซึ่งนับได้ว่าเป็นประโยชน์ต่อการเรียนการสอนเป็นอย่างมาก

3.1.2 เนื้อหาวิชา (มวลประสบการณ์) และเวลาเรียน

1) เนื้อหาวิชา เมื่อกำหนดจุดมุ่งหมายของหลักสูตรเรียบร้อยแล้วกิจกรรมขั้นตอนต่อไป คือ การเลือกสรรวิชาต่าง ๆ ที่สอดคล้องกับจุดมุ่งหมายทันสมัยและเป็นประโยชน์แก่ผู้เรียน เนื้อหาวิชาหรือมวลประสบการณ์เปรียบเสมือนสื่อหรือเครื่องนำทางไปสู่จุดมุ่งหมายของหลักสูตร ซึ่งต้องอาศัยวิธีการเลือกและการจัดการตามหลักการพัฒนาหลักสูตรเนื้อหาวิชาที่เลือกอาจเป็นกลุ่มวิชา หมวดวิชา หรือรายวิชาใดบ้าง ซึ่งขึ้นอยู่กับเจตนาและความเหมาะสมในการจัดทำหลักสูตร

2) เวลาเรียน ซึ่งจะกำหนดไว้ว่าหลักสูตรฉบับนั้น ๆ จะต้องใช้เวลากี่ปี แต่ละปีเรียนกลุ่มวิชา หรือหมวดวิชาใดบ้าง ร้อยละเท่าไร ในแต่ละสัปดาห์เรียนอะไรบ้าง เป็นเวลาเท่าไร

3.1.3 การนำหลักสูตรไปใช้ หมายถึงกิจกรรมต่าง ๆ ซึ่งผู้บริหาร และครูนำหลักสูตรไปปฏิบัติให้เกิดผลแก่ผู้เรียนในโรงเรียน ซึ่งจำแนกได้ 3 ประการ คือ

1) การแปลงหลักสูตรไปสู่การสอน ได้แก่ วัสดุหลักสูตร ประกอบด้วยเอกสารหลักสูตรชนิดต่าง ๆ และอุปกรณ์การสอนที่จำเป็นที่ใช้ประกอบการเรียนการสอน

2) การจัดเตรียมสิ่งต่าง ๆ เช่น บุคลากร อาคารสถานที่ วัสดุหลักสูตร และบริการต่าง ๆ เพื่อเอื้ออำนวยให้การใช้หลักสูตรสัมฤทธิ์ผล

3) การสอนเป็นกิจกรรมที่นำหลักสูตรไปใช้เพื่อเกิดผลสำเร็จต่อผู้เรียน

3.1.4. การประเมินผล เพื่อหาคำตอบว่าหลักสูตรดีเพียงไรมีสิ่งใดบ้างที่ต้องปรับปรุงแก้ไขซึ่งได้แก่ การประเมินผลการเรียน และการประเมินผลหลักสูตร

3.2 กล่าวว่าการหลักสูตรมีองค์ประกอบที่สำคัญและขาดไม่ได้อย่างน้อย 6 อย่าง คือ (ธีราร บัณฑิต. 2532 : 9)

3.2.1 จุดหมายของหลักสูตร

3.2.2 จุดประสงค์ของการเรียนการสอน

3.2.3 เนื้อหาสาระและประสบการณ์

3.2.4 ยุทธศาสตร์การเรียนการสอน

3.2.5 วัสดุ อุปกรณ์และสื่อการเรียนการสอน

3.2.6 การประเมินผล

3.3 หลักสูตรประกอบด้วย 4 องค์ประกอบ ดังนี้ (วิชัย ดิสสระ. 2535 : 11-12)

3.31 หลักสูตรแม่บท ได้แก่ ข้อกำหนดของกระทรวงศึกษาธิการ

ซึ่งประกอบด้วย จุดหมายและแนวทางของการศึกษา โครงสร้างเนื้อหาสาระ ซึ่งประกอบด้วย หมวดวิชา หรือกลุ่มวิชาเนื้อหาเป็นหัวข้อสำคัญ อัตราเวลาเรียนและแนวทางการสอนตลอดจน การประเมินผลการเรียนซึ่งกรมวิชาการกระทรวงศึกษาธิการ เป็นผู้จัดทำ

3.3.2 เอกสารและวัสดุอุปกรณ์การเรียนการสอน ได้แก่ เอกสารและวัสดุ อุปกรณ์ต่าง ๆ ที่ครูใช้สอนและนักเรียนใช้เรียน เช่น หนังสือเรียน คู่มือครู แผนการสอน โครงการสอนหนังสืออ่านเพิ่มเติม แบบฝึกหัด รูปภาพ บทเพลง นิทานและวัสดุอุปกรณ์การเรียน การสอนต่าง ๆ สิ่งเหล่านี้ถือว่าเป็นส่วนหนึ่งของหลักสูตร ผู้ที่มีส่วนในการจัดทำสิ่งเหล่านี้ มีหลายระดับตั้งแต่ระดับกระทรวง จนถึง โรงเรียนและเอกชน แต่โดยหลักการแล้ว กรมวิชาการเป็น เจ้าของเรื่อง ในการดำเนินการประสานงานกับหน่วยงานต่างๆ จัดทำเอกสารต่าง ๆ ในหัวข้อนี้

3.3.3 กิจกรรมการเรียนการสอน ได้แก่ การดำเนินงานต่าง ๆ ในโรงเรียน ทั้งโดยครูนักเรียน เช่น การสอนให้นักเรียนค้นคว้าแบบอภิปราย การบรรยาย การอบรม การสาธิต การปฏิบัติงาน การจัดนิทรรศการ การศึกษานอกสถานที่ การทำกิจกรรมต่าง ๆ ที่นักเรียน ครู และผู้บริหารการศึกษา เป็นผู้ปฏิบัติให้สอดคล้องกับแนวทางและจุดหมายที่กำหนดไว้ในหลักสูตร แม่บท

3.3.4 การประเมินผล ได้แก่ หลักการของประเมินผลกระบวนการวัดต่าง ๆ พร้อมทั้งเครื่องวัดและแบบฟอร์มในการประเมินผลศึกษา เพื่อที่จะรู้ว่านักเรียนคน ใดมีการเปลี่ยนแปลงหรือมีความเจริญงอกงามในด้านต่าง ๆ ขึ้นหรือไม่เพียงใด เมื่อทราบแล้ว จะได้พิจารณาว่าถึงเกณฑ์ที่ต้องการหรือไม่ ถ้าไม่ถึงจะได้หาทางปรับปรุงแก้ไข เพื่อให้ นักเรียน ผู้นั้นบรรลุจุดหมายที่ตั้งไว้

3.4 องค์ประกอบของหลักสูตรไว้ว่า หลักสูตรประกอบด้วยองค์ประกอบ 2 ส่วนใหญ่ ๆ คือ (สังค อุทรานันท์. 2542 : 13)

ส่วนที่ 1 เป็นส่วนประกอบที่จำเป็นสำหรับหลักสูตร ซึ่งประกอบด้วย

- 1.1 จุดมุ่งหมาย ซึ่งจำแนกเป็น จุดมุ่งหมายทั่วไป และจุดมุ่งหมายเฉพาะ
- 1.2 เนื้อหาสาระและประสบการณ์เรียนรู้ซึ่งแยกออกเป็น
 - 1.2.1 ข้อเท็จจริงและความรู้ธรรมดา
 - 1.2.2 การแก้ปัญหาและความคิดสร้างสรรค์
 - 1.2.3 ทักษะทางกายภาพ
 - 1.2.4 เจตคติและค่านิยม

ส่วนที่ 2 เป็นส่วนประกอบอื่นที่น่าบรรจุไว้ในหลักสูตร ซึ่งได้แก่

- 2.1 เหตุผลและความจำเป็นของหลักสูตร
- 2.2 การเสนอแนะแนวทางในการจัดการเรียนการสอน

2.3 การเสนอแนะการใช้สื่อการเรียนการสอน

2.4 การเสนอแนะเกี่ยวกับการช่วยเหลือและส่งเสริมผู้เรียน

จากที่กล่าวมาข้างต้น อาจกล่าวโดยสรุปเกี่ยวกับองค์ประกอบของหลักสูตรได้ว่า องค์ประกอบพื้นฐานของหลักสูตรมี 4 ประการ คือ จุดหมาย เนื้อหา กระบวนการเรียนการสอน และการประเมินผล ซึ่งไม่ว่าหลักสูตรจะมีกี่องค์ประกอบเท่าใดก็ตาม แต่ทุกองค์ประกอบ จะเป็นหนทางที่จะนำไปสู่ผลผลิตของหลักสูตร นั่นก็คือ คุณลักษณะที่พึงปรารถนาของผู้เรียน นั่นเอง

4. รูปแบบของหลักสูตร

ได้มีนักวิชาการได้รื้อราธิบายไว้หลายท่าน ดังต่อไปนี้

4.1 หลักสูตรแบ่งออกได้ 9 รูปแบบ คือ (บุญชม ศรีสะอาด. 2545 : 54-62)

4.1.1 หลักสูตรรายวิชา มีลักษณะดังนี้

- 1) เนื้อหาสาระแต่ละวิชาจะแยกจากกันโดยเด็ดขาด และการสอนก็แยกสอนรายวิชากันตามรายวิชานั้น ๆ
- 2) แต่ละวิชาจะมีลำดับมีหลักการและเหตุผลมีการจัดเรียงเนื้อหาสาระและวิธีค้นคว้าด้วยตนเอง มีขอบเขตที่ตายตัวของความรู้ในวิชานั้น ไม่พาดพิงหรือแสดงความสัมพันธ์กับวิชาอื่น ๆ
- 3) ไม่ได้โยงความสัมพันธ์ระหว่างความรู้กับการปฏิบัติในสถานการณ์จริง
- 4) การเลือกและจัดการเนื้อหาวิชาเพื่อสอนยึดคุณค่าที่มีอยู่ในตัวของเรื่อง ที่สอนนั้น โดยสันนิษฐานว่านักเรียนจะสามารถนำเอามาใช้ได้เมื่อต้องการ

4.1.2 หลักสูตรสหสัมพันธ์ หลักสูตรแบบนี้จะนำเอาเนื้อหาวิชาอื่นที่สัมพันธ์กันมาผนวกเข้าจึงแสดงให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างวิชาตั้งแต่ 2 วิชาขึ้นไปโดยไม่ทำลายขอบเขตของวิชาเดิม แต่จะแสดงให้เห็นว่าแต่ละวิชาเสริมกันอย่างไร

4.1.3 หลักสูตรผสมผสาน เป็นหลักสูตรที่มุ่งเน้นการเน้นรายวิชาโดยการสร้างรายวิชาจากเนื้อหาที่เคยแยกจากกัน นั่นคือการรวมวิชาตั้งแต่ 2 วิชาขึ้นไปเป็นวิชาเดียว แต่ยังคงรักษาเนื้อหาพื้นฐานของแต่ละวิชาไว้ โดยมีการบูรณาการเนื้อหาวิชามากกว่าหลักสูตรสหสัมพันธ์

4.1.4 หลักสูตรหมวดวิชา เป็นหลักสูตรที่ขยายจากหลักสูตรสหสัมพันธ์แบบผสมผสาน โดยการนำเอาเนื้อหาวิชาหลาย ๆ วิชา มาจัดเป็นวิชาทั่ว ๆ ไป กว้าง ๆ โดยเน้นความพยายามที่จะให้เกิดความสัมพันธ์ระหว่างวิชาต่าง ๆ

4.1.5 หลักสูตรที่เน้นสมรรถฐาน เป็นหลักสูตรที่ทำให้ผู้เรียนมีความสามารถอย่างแท้จริงเป็นหลักสูตรที่เน้นการปฏิบัติหรือสมรรถภาพ หลักสูตรต้องกำหนดความสามารถ

ในการปฏิบัติที่ต้องการไว้เป็นจุดประสงค์เชิงพฤติกรรม หรือจุดประสงค์ด้านความสามารถ หลังจากนั้นที่วางแผนกิจกรรมการเรียน เพื่อให้ผู้เรียนบรรลุแต่ละจุดประสงค์ และมีการตรวจสอบ การปฏิบัติของผู้เรียนก่อนที่จะผ่านไปเรียนจุดประสงค์ถัดไป ซึ่งสามารถแสดงให้เห็นว่าผู้เรียน เกิดการเรียนรู้ในด้านดังกล่าว ภารกิจการเรียน กิจกรรมหรือทักษะเหล่านั้น จะกำหนดขึ้นในรูป การปฏิบัติเพื่อให้ผู้เรียนได้เรียนรู้และได้ปฏิบัติ

4.1.6 หลักสูตรวิชาแกน เป็นหลักสูตรที่มีลักษณะดังนี้

- 1) มีรายวิชาใดวิชาหนึ่ง หรือกลุ่มวิชาหนึ่งเป็นแกนของวิชาต่าง ๆ
- 2) มุ่งให้สามารถทำหน้าที่ประชากรที่มีประสิทธิภาพในระบอบ

ประชาธิปไตย

- 3) เน้นความต้องการของสังคมในปัจจุบัน
- 4) เนื้อหามักจะมาจากปัญหาทางสังคมและส่วนบุคคลที่เห็นว่าเป็นปัญหา

ที่สำคัญ

- 5) เน้นการแก้ปัญหา
- 6) เนื้อหาของหลักสูตรจะไม่มีขอบเขตของวิชาต่าง ๆ ที่มารวมกัน
- 7) มีการวางแผนร่วมกันระหว่างครูกับนักเรียน
- 8) เน้นการสอนทักษะที่ยืดความต้องการ
- 9) เวลาสอนยาวกว่า 1 คาบเรียนปกติ
- 10) การแนะแนวเป็นส่วนหนึ่งของหลักสูตรนี้

4.1.7 หลักสูตรที่เน้นกระบวนการ หมายถึงหลักสูตรที่เน้นให้ผู้เรียนเกิดทักษะ กระบวนการเกี่ยวกับการเรียนรู้ เช่น ทักษะกระบวนการทางวิทยาศาสตร์ ประกอบด้วย การสังเกต การจัดประเภท การตีความ การทดลอง กระบวนการแก้ปัญหา และกระบวนการ ในการสร้างค่านิยม เป็นต้น

4.1.8 หลักสูตรที่เน้นกิจกรรมและปัญหาทางสังคม หลักสูตรแบบนี้มีลักษณะ แตกต่างกันไปตามทฤษฎีที่ยึดมี 3 ส่วน คือ ส่วนแรก มีความเชื่อว่าหลักสูตรตรงกับดำรงชีวิต ในสังคมจริง ในการสร้างหลักสูตร จึงยึดรากฐานทางสังคมหรือการดำรงชีวิตในสังคมหรือ สถานการณ์ในชีวิตจริง ส่วนที่ 2 มีความเชื่อว่าหลักสูตรเป็นเรื่องเกี่ยวกับปัญหาหรือเรื่องต่าง ๆ ของชีวิตในสังคมชุมชนซึ่งเป็นแนวคิดของโรงเรียนชุมชน และส่วนสุดท้าย มีความเชื่อว่า เป้าประสงค์ที่สำคัญของหลักสูตรคือ การปรับปรุงสังคมโดยใช้โรงเรียนเป็นที่อบรมนักเรียนโดยตรง

4.1.9 หลักสูตรที่เน้นความต้องการและความสนใจของแต่ละบุคคล เป็นหลักสูตรที่เน้นความสนใจและความต้องการของนักเรียนเป็นรูปแบบหลักสูตรที่เน้นการจัด การเรียนการสอนที่เน้นให้ผู้เรียนได้เลือกเรียนตามความถนัดความสนใจที่หลากหลาย

4.2 หลักสูตรมี 6 แบบ คือ (วิชัย ราษฎร์ศิริ. 2524 : 13-18)

4.2.1 หลักสูตรแบบรายวิชาหรือเนื้อหา เป็นหลักสูตรแบบเดิมประกอบด้วย รายวิชาต่าง ๆ มีข้อดี คือ เน้นด้านวิชาการ ให้มีความรู้เป็นระบบระเบียบ การเรียนการสอน ไม่ยุ่งยาก การถ่ายทอดความรู้และทัศนคติได้เต็มที่ ประเมินผลทำได้ง่าย แต่มีข้อเสียคือ ไม่คำนึงถึงความแตกต่างของบุคคล นักเรียนขาดความคิดสร้างสรรค์ เน้นเฉพาะด้านวิชาการ สอนแบบบรรยาย ความรู้ไม่ผสมผสาน

4.2.2 หลักสูตรแบบสัมพันธ์วิชา เป็นหลักสูตรแบบรายวิชานำเอาเนื้อหา ที่สัมพันธ์เกี่ยวข้องกันมาผนวกเรียนด้วยกัน ข้อดี คือครูมีการวางแผนการสอนร่วมกันและนักเรียน ได้เรียนรู้เนื้อหาวิชาประสานสัมพันธ์

4.2.3 หลักสูตรแบบหมวดวิชา หรือสหสัมพันธ์ เป็นความพยายามรวมวิชา ต่าง ๆ ให้อยู่ในหมวดเดียวกันมุ่งผสมผสานความรู้ ข้อดี คือเนื้อหาวิชาสนองความต้องการ ของผู้เรียนมากขึ้น ส่งเสริมให้ผู้เรียนเป็นคนรอบรู้ การผสมความรู้ทำให้ผู้เรียนนำไปใช้ ให้เกิดประโยชน์ได้มากขึ้น ข้อเสีย คือครูยังสอนเน้นรายวิชา ไม่ส่งเสริมให้คิดอย่างมีเหตุผล

4.2.4 หลักสูตรประสบการณ์ เป็นการจัดหลักสูตรโดยยึดเอาประสบการณ์ และกิจกรรมเป็นหลัก ข้อดี ก็คือผู้เรียนได้เรียนในสิ่งที่ตนสนใจ มีกิจกรรมศึกษามากและ มีความกระตือรือร้น นักเรียนได้รับความรู้ที่มีประโยชน์ที่ได้จากการปฏิบัติจริง แต่ก็มีข้อจำกัด คือความรู้ที่ผู้เรียนได้รับ ขาดความต่อเนื่อง และเนื้อหาสาระอาจไม่สัมพันธ์กับการพัฒนาชีวิต

4.2.5 หลักสูตรแบบเพื่อชีวิตและสังคม เป็นหลักสูตรที่ยึดเอาสังคมและชีวิตจริง ของผู้เรียนเป็นหลักเพื่อให้ผู้เรียนนำเอาความรู้ ที่ได้รับ ไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน ข้อดี คือ ตอบสนองต่อความต้องการในการดำรงชีวิตและสังคม เป็นเครื่องมือในการพัฒนาตนเองแต่ก็รู้จัก แสวงหาความรู้ด้วยตนเอง ข้อเสีย คือได้รับความรู้ที่ไม่สมบูรณ์ ผู้เรียนได้นำไปใช้ประโยชน์ ได้บางส่วนเท่านั้น

4.2.6 หลักสูตรแบบแกน เป็นหลักสูตรที่บังคับให้ทุกคนต้องเรียน โดยมีจุดมุ่งหมายที่จะจัดประสบการณ์ชนิดที่มีความสำคัญต่อสังคมโดยเน้นค่านิยมของสังคม และปัญหาของสังคม ข้อดี การผสมผสานเนื้อหาและประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องกับผู้เรียนและสังคม ส่งเสริมให้เกิดความกระตือรือร้นในการเรียน เปิดโอกาสได้ศึกษาค้นคว้า หากความรู้เพิ่มสนอง ความต้องการและความสนใจความถนัดของแต่ละบุคคล ข้อเสีย เนื้อหาที่ได้รับอาจน้อยเกินไป ต้องใช้ครูที่มีความรู้ ความสามารถสูง ต้องใช้วัสดุ อุปกรณ์มาก

จากที่ได้กล่าวมาข้างต้น จะเห็นว่าหลักสูตรมีหลายรูปแบบแตกต่างกันไป เช่น หลักสูตรแบบรายวิชา แบบสัมพันธ์วิชา แบบหมวดวิชา แบบเน้นสมรรถภาพ แบบวิชาแกน แบบประสบการณ์ แบบเพื่อชีวิตและสังคม แบบเน้นกระบวนการ แบบเน้นความต้องการและ

ความสนใจของแต่ละบุคคล และแบบผสมผสาน เป็นต้น แต่เป็นที่น่าสังเกตว่า สิ่งที่มีอิทธิพลต่อการกำหนดรูปแบบของหลักสูตร ก็คือ ความเชื่อหรือปรัชญาการศึกษานั้นเอง

5. การบริหารหลักสูตร

ผู้เรียนจะมีคุณลักษณะที่พึงประสงค์ ตามที่กำหนดไว้ในหลักสูตรเพียงใด ขึ้นอยู่กับกระบวนการบริหารหลักสูตร หรือการนำเอาหลักสูตรไปใช้นั้นเองในหัวข้อนี้ได้นำเสนอรายละเอียดเกี่ยวกับนิยามของการบริหารหลักสูตร ตัวบ่งชี้ และขอบข่ายงานวิชาการตามลำดับ ต่อไปนี้

5.1 ความหมายของการบริหารหลักสูตร

ได้มีผู้รราธิบายไว้ดังนี้

องค์การ อินทรมพรรษ์ (2544 : 173) ได้ให้นิยามไว้ว่า การบริหารหลักสูตร หมายถึง การนำหลักสูตรไปใช้ โดยใช้กระบวนการและทรัพยากรที่เหมาะสม สำหรับการนำหลักสูตรไปใช้ในเชิงปฏิบัติโดยตรง มีความสัมพันธ์กับผู้บริหารสถานศึกษาเป็นอย่างยิ่ง ดังนั้นลักษณะงานการบริหารหลักสูตรอย่างหนึ่งที่ผู้บริหารสถานศึกษาจะหลีกเลี่ยงไม่ได้ คือ การให้บริการแก่ผู้ที่จะนำหลักสูตรไปใช้ สิ่งจำเป็นที่บริหารจะต้องจัดให้มีขึ้นเพื่ออำนวยความสะดวกต่อการนำหลักสูตรไปใช้ ได้แก่ เอกสารหลักสูตร วัสดุหลักสูตร สื่อการเรียน การสอน และการจัดสภาพแวดล้อมต่าง ๆ ในโรงเรียนให้เอื้ออำนวยต่อการเรียนการสอนอย่างดี

นพพงษ์ บุญจิตรกุล (2529 : 10) ได้ให้คำนิยามของการบริหารหลักสูตรไว้ว่า การบริหารหลักสูตร หมายถึง กระบวนการ หรือกิจกรรมที่บุคคลร่วมมือกันดำเนินการ โดยใช้หลักสูตรเป็นเครื่องมืออย่างหนึ่งของโรงเรียนในอันที่จะเตรียมเด็ก หรือเยาวชนให้เกิดความรู้ ทักษะ ทศนคติและประสบการณ์ที่ดีในการดำเนินและดำรงชีวิตในสังคมของตนได้อย่างถูกต้อง และเป็นสมาชิกที่มีประสิทธิภาพ

สันต์ ธรรมบำรุง (2527 : 157-159) ได้ให้นิยามของการบริหารหลักสูตรไว้ว่า การบริหารหลักสูตร หมายถึง การบริหารงานด้านวิชาการ หรือการนำหลักสูตรไปใช้นั้นเอง ซึ่งเปรียบเสมือนการบริหารกิจกรรมทุกชนิดในโรงเรียนเกี่ยวกับการปรับปรุงพัฒนาการเรียน การสอนให้ได้ผลดีและมีประสิทธิภาพสูงสุด ซึ่งในการบริหารหลักสูตรนั้น ผู้ที่ทำหน้าที่ส่วนใหญ่ในโรงเรียน ได้แก่ ครูใหญ่ อาจารย์ใหญ่ หรือผู้อำนวยการโรงเรียน หัวหน้าฝ่ายวิชาการ และหัวหน้าสาขาวิชา บุคคลเหล่านี้จะทำงานร่วมกันกับครู โดยการทำงานร่วมกันกระตุ้นช่วยเหลือ แนะนำให้กำลังใจ ควบคุมดูแล สนับสนุน ประสานงานให้ครูทำงานร่วมกันอย่างมีประสิทธิภาพ ในด้านการสอน

5.2 ตัวบ่งชี้ในการบริหารหลักสูตรไว้ 4 ด้าน

ตัวบ่งชี้ในการบริหารหลักสูตรมีดังนี้ (มุข วิสัย. 2544 : 42)

5.2.1 การวางแผนทั่วไป

- 1) ข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับสภาพ ความต้องการ และความพร้อม
ของนักเรียนและ โรงเรียน
- 2) มีหลักฐานแสดงการให้บุคลากรทุกฝ่าย มีส่วนร่วมในการวางแผน
ของโรงเรียน
- 3) มีแผนงานที่เป็นลายลักษณ์อักษรชัดเจน
- 4) มีแผนประชุมชี้แจงบุคลากรทั้งโรงเรียนรับทราบแผนงาน
ของโรงเรียน

5.2.2 การจัดแผนงานด้านวิชาการ

- 1) มีงานเลือก/รายวิชาเลือกหลากหลายสนองความถนัดและความสนใจ
ของผู้เรียน
 - 2) มีงานเลือก/รายวิชาเลือกไว้หลากหลายสอดคล้องกับความต้องการ
ของท้องถิ่น
 - 3) มีการจัดทำงานเลือกรายวิชา/ท้องถิ่น
 - 4) มีการจัดกิจกรรมตามหลักสูตรที่หลากหลายที่สนองความต้องการ
ของท้องถิ่น
 - 5) มีกิจกรรมเพื่อกระตุ้นให้นักเรียนสนใจและเห็นประโยชน์
 - 6) มีกิจกรรมเพื่อกระตุ้นให้บุคลากรทุกฝ่ายร่วมมือกันในการจัดสอน
ซ่อมเสริม
 - 7) มีการกระตุ้นให้ครูให้ใช้กระบวนการเรียนการสอนตามแนวดำเนินการ
ของหลักสูตร
 - 8) มีแผน/โครงการช่วยครูในการจัดหา จัดทำ และใช้สิ่งอำนวยความสะดวกด้านวิชาการ
 - 9) มีแผน/โครงการ/งานส่งเสริมให้มีการสร้างเครื่องมือวัดผล
และประเมินผลการเรียนรู้ ประเภทต่าง ๆ ตามจุดประสงค์และเพียงพอับความต้องการของครู
- 2.10 มีกิจกรรม/หลักฐาน/รายงาน ที่แสดงว่าครูก่อร่วมกันพิจารณาและ
แก้ปัญหาการจัดการเรียนการสอนในชั้นเรียน
- 2.11 มีหลักฐานแสดงว่ามีระบบควบคุมจัดเอกสารหลักฐานไว้ถูกต้อง
และเป็นปัจจุบัน

5.2.3 การดำเนินการตามแผน

- 1) มีการกำหนดการรายงานผลตามการดำเนินงาน/โครงการ/กิจกรรมต่าง ๆ ตามที่กำหนดไว้ในแผน
- 2) มีการสรุปผลการดำเนินงานเป็นระยะ
- 3) มีการพัฒนาบุคลากรทั้งด้านวิชาการและด้านส่งเสริมขวัญและกำลังใจ
- 4) มีการส่งเสริมให้ใช้ทรัพยากรท้องถิ่นเพื่อช่วยในการจัดการเรียน

การสอน

5.2.4 การประเมินผลการดำเนินงาน

- 1) มีการสรุปผลการดำเนินงาน/โครงการ/กิจกรรมของฝ่ายต่าง ๆ
- 2) มีการเผยแพร่ผลงานให้บุคลากรที่เกี่ยวข้องและชุมชนทราบ
- 3) มีการให้ผลการดำเนินงานเพื่อวางแผนในปีต่อไป
- 4) มีการติดตามนักเรียนที่จบการศึกษาของโรงเรียน

เมื่อสิ้นปีการศึกษา

จากความหมายและตัวบ่งชี้ในการบริหารหลักสูตร ที่มีผู้เสนอไว้ดังกล่าวข้างต้น

พอสรุปได้ว่า การบริหารหลักสูตร หมายถึง การนำหลักสูตรไปใช้ โดยใช้กระบวนการและทรัพยากรที่เหมาะสม เพื่อให้บรรลุจุดหมายของหลักสูตร สำหรับตัวบ่งชี้ในการบริหารหลักสูตร มี 4 ด้าน คือ การวางแผนทั่วไป การจัดแผนงานด้านวิชาการ การดำเนินการตามแผน และการประเมินผล การดำเนินงานสำหรับการบริหารหลักสูตร มีความหมายอีกนัยหนึ่งเป็นการบริหารวิชาการในโรงเรียน นั่นเอง

สำหรับความหมายของงานวิชาการนั้น องค์กร อินทร์มพรรย์ (2544 : 161) ได้กล่าวไว้ว่างานวิชาการ หมายถึง การจัดกิจกรรมและประสบการณ์ต่าง ๆ ให้แก่นักเรียนตลอดจนการอบรมศีลธรรมจรรยาและความประพฤติของนักเรียน เพื่อให้เป็นคนดีมีความรู้ ความสามารถ และคุณสมบัติ ตามที่หลักสูตรกำหนด ซึ่งในทางปฏิบัติงานวิชาการแบ่งออกเป็น 3 ลักษณะ คือ การจัดกระบวนการบริหารวิชาการ การจัดและพัฒนางานวิชาการ และการส่งเสริมและควบคุมงานวิชาการ

เมื่อพิจารณาถึงขอบข่ายของงานวิชาการ สัจด์ อุทรานันท์ (2542 : 25)

ได้กำหนดขอบข่ายของการบริหารงานวิชาการไว้ถึง 16 ประการ คือ 1) การควบคุมการใช้หลักสูตร 2) การพัฒนาหลักสูตร 3) การจัดครูเข้าสอน 4) การทำแผนการสอนและการเตรียมการสอน 5) การจัดตารางสอน 6) การจัดงบประมาณเพื่อการเรียนการสอน 7) การพัฒนาเทคนิคการจัดการเรียนการสอน 8) การจัดกิจกรรมแนะแนว 9) การสอนซ่อมเสริม 10) การจัดกิจกรรม

นักเรียน 11) งานห้องสมุด 12) งานข้อสอบมาตรฐานและคลังข้อสอบ 13) การนำทรัพยากร
ท้องถิ่นมาประกอบการเรียนการสอน 14) การวัดผลประเมินผล 15) การนิเทศการศึกษา
และ 16) งานบริการสื่อการเรียนการสอน

การบริหารหลักสูตรจะได้ผลเพียงใดนั้น จะต้องมียุทธศาสตร์ประกอบอื่นที่สนับสนุน
ให้เป็นระบบมากขึ้น เช่น ระบบการวัดผล ระบบบริหารบุคคล ระบบธุรการและระบบอื่น ๆ

กล่าวโดยสรุป ก็คือ การบริหารหลักสูตร คือ การบริหารงานวิชาการในโรงเรียน
ซึ่งในการบริหารงานวิชาการ เป็นการนำหลักสูตรไปใช้ โดยใช้กระบวนการและทรัพยากร
ที่เหมาะสม เพื่อให้บรรลุจุดหมายของหลักสูตร สำหรับตัวบ่งชี้ในการบริหารหลักสูตร มี 4 ด้าน
คือการวางแผนทั่วไป การจัดแผนงานด้านวิชาการ การดำเนินการตามแผน และการประเมินผล
การดำเนินงานสำหรับระบบที่เกี่ยวข้องกับการบริหารหลักสูตร มีถึง 4 ระบบ คือ ระบบบริหาร
ระบบการวัดผล ระบบธุรการ และระบบอื่น ๆ ในส่วนของการบริหารหลักสูตรในมุมมองของ
ระบบนั้น มียุทธศาสตร์ประกอบ 3 ด้าน คือ ตัวป้อน ตัวแปร และผลผลิต ดังนั้น ในการนำหลักสูตร
ไปใช้นอกจากจะต้องมีความรู้ ความเข้าใจที่ถูกต้องเกี่ยวกับหลักสูตรแล้ว ในการดำเนินงานจะต้อง
กระทำให้สอดคล้องกับระบบงานต่าง ๆ ที่แวดล้อม หรือเกี่ยวพันกับการนำหลักสูตรไปใช้ด้วย

6. กระบวนการพัฒนาหลักสูตร

สำหรับการพัฒนาหลักสูตร มีความหมาย กระบวนการ หลักการสำคัญ
และการพัฒนาหลักสูตรในระบบต่าง ๆ ดังรายละเอียดตามลำดับ ดังต่อไปนี้

6.1 ความหมายของการพัฒนาหลักสูตร

วิชัย วงษ์ใหญ่ (2535 : 9) ได้ให้ความหมายของการพัฒนาหลักสูตร
ว่าหมายถึงการพยายามวางโครงการที่ช่วยให้นักเรียนได้เรียนรู้ตรงตามจุดมุ่งหมายที่กำหนดไว้
หรือหมายถึงระบบโครงสร้างของการจัดโปรแกรมการเรียนการสอน การกำหนดจุดมุ่งหมายเนื้อหา
สาระการปรับปรุงตำรา แบบเรียนคู่มือครู และสื่อการเรียนต่าง ๆ ตลอดจนการวัดและประเมินผล
การใช้หลักสูตร การปรับปรุงแก้ไข และการให้การอบรมครูผู้ใช้หลักสูตร ให้เป็นไปตาม
วัตถุประสงค์ของการพัฒนาหลักสูตร รวมทั้งการบริหารและบริการหลักสูตร

อรสา ปราชญ์นคร (2545 : 16) ได้ให้นิยามของคำว่า การเปลี่ยนแปลง
หลักสูตรและการปรับปรุงหลักสูตร ไว้ว่า การเปลี่ยนแปลงหลักสูตร หมายถึง การเปลี่ยนแปลง
หลักสูตรทั้งระบบ หรือเปลี่ยนทั้งหมด ตั้งแต่จุดมุ่งหมายและวิธีการ และการเปลี่ยนแปลงที่ว่านี้
จะกระทบกระเทือนทางด้านความรู้และความรู้สึกนึกคิดของทุกฝ่าย ส่วนการปรับปรุงหลักสูตร
หมายถึง การเปลี่ยนแปลงหลักสูตรเพียงบางส่วน โดยไม่เปลี่ยนแปลงแนวความคิดพื้นฐาน
หรือรูปแบบของหลักสูตรเดิม

วิชัย วงษ์ใหญ่ (2535 : 581) ได้กล่าวว่า การพัฒนาหลักสูตรและการสอนสามารถกระทำได้แบบครบวงจร โดยท่านได้ให้ความหมายของการพัฒนาหลักสูตรแบบนี้ว่า การพัฒนาหลักสูตรแบบครบวงจร (Integrated Curriculum Development) หมายถึง ระบบการร่างหลักสูตร ระบบการนำหลักสูตรไปใช้ และระบบการประเมินหลักสูตร ทั้งสามระบบนี้จะสัมพันธ์ต่อเนื่องกัน และมีความสำคัญเท่าเทียมกัน เพื่อให้เกิดภาพรวมที่เป็นเอกภาพของกระบวนการพัฒนาหลักสูตร

จากความหมายของการพัฒนาหลักสูตร ดังได้กล่าวข้างต้น พอสรุปได้ว่า การพัฒนาหลักสูตรเป็นการปรับปรุง หรือเปลี่ยนแปลงหลักสูตร ให้สอดคล้องกับสภาพปัจจุบันของสังคมซึ่งในการพัฒนาหลักสูตร สามารถกระทำได้หลายลักษณะอันได้แก่ การปรับปรุงบางส่วน การเปลี่ยนแปลง รวมทั้งการพัฒนาหลักสูตรแบบครบวงจร ซึ่งเป็นแนวคิดในการพัฒนาหลักสูตรที่จะมุ่งเน้นแบบใดแบบหนึ่งไม่ได้ เพราะจะทำให้หลักสูตรไม่มีประสิทธิภาพ และไม่สามารถปรับปรุงแก้ไขได้อย่างถูกต้อง

6.2 กระบวนการพัฒนาหลักสูตร

รวีวรรณ ศรีคร้ามครัน (2543 : 235) ได้กล่าวว่า มีองค์ประกอบที่สำคัญอยู่ 5 ประการ ซึ่งมีความเกี่ยวข้องและต่อเนื่องกัน คือ ประการแรก การศึกษาและวิเคราะห์สภาพของปัจจุบัน ประการที่ 2 การกำหนดวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ ประการที่ 3 การวางแผน หรือกำหนดทิศทางเพื่อให้บรรลุจุดประสงค์ที่ตั้งไว้ ประการที่ 4 การดำเนินงานเพื่อให้บรรลุถึงจุดประสงค์ และประการสุดท้าย การประเมินผล

สรุปได้ว่า ในการพัฒนาหลักสูตรโดยทั่วไป มีกระบวนการดำเนินงาน 5 ขั้นตอน คือ การศึกษาวิเคราะห์สภาพสังคม การกำหนดจุดประสงค์ การวางแผนการดำเนินงาน และการประเมินผล

6.3 หลักการสำคัญในการพัฒนาหลักสูตร

สำหรับหลักการในการพัฒนาหลักสูตรนั้น มี 6 ประการ คือ (องค์การอินทรมพรรย. 2544 : 167)

6.1 การพัฒนาหลักสูตร จำเป็นต้องมีการดำเนินงานที่เป็นระเบียบแบบแผนตามลำดับขั้นตอนอย่างต่อเนื่องกันไป ซึ่งผู้มีหน้าที่เกี่ยวข้องจะต้องร่วมมือกันดำเนินการตามขั้นตอน

6.2 การพัฒนาหลักสูตร จะต้องรวมไปถึงผลงานต่าง ๆ ทางด้านหลักสูตรที่ได้จัดสร้างขึ้นใหม่ให้มีประสิทธิภาพมากกว่าหลักสูตรเดิม ผู้ดำเนินการพัฒนาหลักสูตรจะต้องคำนึงถึงวิธี การดำเนินงานเพื่อให้ได้ผลงานที่มีประสิทธิภาพอย่างแท้จริง นอกจากนี้ยังมีองค์ประกอบอื่น ๆ เช่น การประสานงานและร่วมมือกันระหว่างเจ้าหน้าที่กลุ่มนักวิชาการ และนักการศึกษา

6.3 ในการพัฒนาหลักสูตร จะต้องคำนึงถึงการฝึกอบรมครูประจำการ ให้เข้าใจในหลักสูตรใหม่ เนื้อหาวิชา ทักษะใหม่ ๆ ความคิดเห็นและทัศนคติต่าง ๆ ที่เด็กต้องเรียนรู้ ครูต้องเข้าใจอย่างถ่องแท้เสียก่อน จึงจะสามารถดำเนินการตามหลักสูตรใหม่ อันจะส่งผลให้การเรียนการสอนบรรลุตามจุดมุ่งหมายที่วางไว้

6.4 การพัฒนาหลักสูตร จะต้องคำนึงถึงผลที่ได้จากการพัฒนาจิตใจ และเจตคติของผู้เรียน กล่าวคือ การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของเด็กไปในทางที่ดี มีสุขนิสัยที่ดี สามารถปรับตัวเข้ากับผู้อื่นได้ รวมทั้งสามารถที่จะดำเนินงานร่วมกับผู้อื่นได้เป็นอย่างดี

6.5 เนื่องจากการพัฒนาหลักสูตร เป็นงานที่ยุ่ยากและซับซ้อน จึงจำเป็นต้องได้รับความร่วมมือ และประสานงานอย่างดี จากเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องกับหลักสูตร ทุก ๆ ด้าน รวมทั้งการจัดเตรียมเอกสาร และข้อมูลต่าง ๆ ในการดำเนินงานไว้ให้พร้อม และการจัดแบ่งหน้าที่ในการทำงานแต่ละฝ่ายให้เหมาะสมกับความสามารถ

6.6 ในการพัฒนาหลักสูตร จำเป็นต้องมีผู้นำในการดำเนินการที่ชำนาญ และมีความสามารถเป็นอย่างดี รู้จักจัดการและแบ่งงานอย่างถูกต้อง ซึ่งจะทำให้การพัฒนาหลักสูตร ดำเนินไปอย่างมีประสิทธิภาพ และได้ผลตรงตามจุดมุ่งหมายที่กำหนดไว้

สำหรับจุดเน้นที่สำคัญในการพัฒนาหลักสูตร มี 3 ประการ ดังนี้ ประการแรก คือ การเปิดโอกาสให้ท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาหลักสูตร ประการที่ 2 ให้ผู้เรียนมีโอกาสเลือกได้มากขึ้น ตามความต้องการของผู้เรียน ทั้งด้านวิชาชีพ และความเป็นเลิศทางวิชาการ และประการสุดท้าย คือ การพัฒนาหลักสูตรจะได้ผลดีนั้น ครูผู้สอนจะต้องปรับเปลี่ยนพฤติกรรม ในการการจัดกิจกรรมการเรียนรู้โดยเน้นการกำกับ จัดเตรียมกิจกรรม เพื่อให้ผู้เรียนได้เรียนรู้เอง

6.4 การพัฒนาหลักสูตรระดับต่าง ๆ

ในการพัฒนาหลักสูตรระดับต่าง ๆ นั้น มิได้มีขอบเขตจำกัดอยู่เฉพาะในระดับ กระทรวงศึกษาธิการ หรือระดับชาติ เท่านั้น แต่ในการพัฒนาหลักสูตรสามารถกระทำได้ 4 ระดับ ดังนี้ (สุมิตร คุณากร. 2548 : 180-190)

การพัฒนาหลักสูตรระดับชาติ หรือหลักสูตรแม่บท เป็นหลักสูตรแกน ที่มีลักษณะกว้าง บรรลุสาระที่จำเป็น ซึ่งทุกคนในประเทศจะต้องเรียนรู้เหมือนกัน และเสริมสร้าง ความเป็นเอกลักษณ์ของชาติ เช่น ภาษาไทย เป็นภาษาประจำชาติ เป็นเอกลักษณ์ของชาติไทย และเป็นเครื่องมือในการติดต่อสื่อสาร ซึ่งเอกสารหลักสูตรระดับนี้ ได้แก่ ตัวหลักสูตร ของกระทรวงศึกษาธิการ และคู่มือครู ซึ่งจะช่วยให้ความกระจ่างแก่ผู้นำหลักสูตรไปใช้ หลักสูตรระดับนี้จะกำหนดความมุ่งหมาย และเป็นสาระที่เป็นความรู้ ซึ่งต้องการถ่ายทอดให้ผู้เรียน อย่างกว้าง ๆ ความมุ่งหมายจะออกมาในลักษณะของค่านิยมทางการศึกษา มากกว่าออกมา เป็นแนวทางปฏิบัติในการเรียนการสอนอย่างชัดเจน ส่วนเนื้อหาสาระนั้น หลักสูตรระดับชาติ

จะกำหนดไว้แต่ประเด็นใหญ่ ๆ เนื่องจากผู้พัฒนาหลักสูตรระดับชาติไม่อาจประมวลเอารายละเอียดเกี่ยวกับสาระของความรู้และสภาพของชุมชนหรือท้องถิ่นแต่ละแห่งมาไว้ทั้งหมดได้ ทั้งนี้อาจไม่มีข้อมูลเหล่านั้นหรือถ้ามีก็ไม่สามารถบรรจุได้ทั้งหมด เพราะจะทำให้รูปเล่มของหลักสูตรที่มีความหนาแน่น โดยสรุปแล้ว หลักสูตรระดับนี้ มีไว้เพื่อให้ผู้ใช้ระดับต่าง ๆ นำไปขยายและปรับให้เหมาะสมกับสภาพของท้องถิ่น โรงเรียนและชั้นเรียนต่อไป

การพัฒนาหลักสูตรระดับท้องถิ่น เป็นการนำหลักสูตรระดับชาติมาใช้ โดยพิจารณาถึงลักษณะของท้องถิ่นเพิ่มเติม เพื่อเน้นให้เหมาะสมกับลักษณะพิเศษของแต่ละท้องถิ่น และลักษณะของผู้เรียน คำว่า “ท้องถิ่น” ในที่นี้อาจ ได้แก่ ระดับจังหวัด ระดับโรงเรียน และระดับชั้นเรียน ด้วยเหตุที่เนื้อหาของหลักสูตรระดับชาติมีลักษณะที่กว้าง ๆ เนื้อหาสาระถูกกำหนดออกมาเป็นหัวข้อใหญ่ ๆ การพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น จึงเป็นการนำหลักสูตรระดับชาติมาขยาย ซึ่งเป็นการนำเอาทั้งความมุ่งหมาย และเนื้อหาขยายความข้อปลีกย่อยและรายละเอียดจากนามธรรมให้เป็นรูปธรรมมากขึ้น ซึ่งจะช่วยให้ครูผู้สอนรู้ว่า ถ้าจะนำความมุ่งหมายนั้นไปปฏิบัติให้สัมฤทธิ์ผล จะต้องสอนอะไรบ้าง และจะต้องให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ทางด้านใด มีทักษะอะไร และมีทัศนคติอย่างไร นอกจากนั้น ในการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น ยังสามารถกระทำได้ โดยการปรับ ซึ่งเป็นการนำความมุ่งหมายและเนื้อหาวิชา ซึ่งในหลักสูตรระดับชาติได้กล่าวไว้อย่างกว้าง ๆ ไม่เฉพาะเจาะจงถึงท้องถิ่นใดชนใด มาปรับให้สอดคล้องกับสภาพทางสังคม ภูมิศาสตร์และความต้องการของประชาชน ในแต่ละท้องถิ่น

การพัฒนาหลักสูตรระดับโรงเรียน เอกสารหลักสูตรที่ได้จากการพัฒนาในระดับนี้ ได้แก่ โครงการสอนเท่าที่ปฏิบัติกันอยู่ในปัจจุบัน การผลิตโครงการสอนทำกัน 2 ระดับ คือ ระดับจังหวัดและระดับโรงเรียน ลักษณะของโครงการสอนเป็นเอกสารหลักสูตรที่มีโครงสร้างองค์ประกอบและรายละเอียดอยู่ในขั้นที่จะนำไปสอนในชั้นได้แล้ว หลักการและแนวปฏิบัติในการผลิตโครงการสอนคล้ายคลึงกับการจัดทำประมวลการสอน โครงการสอนมีหน้าที่ขยายและปรับประมวลการสอนการสอนอีกครั้งหนึ่ง เพื่อให้สอดคล้องและละเอียดยิ่งขึ้น จนสามารถแยกแยะรายละเอียดของเนื้อหาวิชาที่จะสอนออกมาเป็นกำหนดเวลาได้ ประมวลการสอนจะมีเพียงว่ามีหัวข้อหรือประเด็นใด ตลอดจนเนื้อหาพอสังเขปที่ครูจะต้องสอนทั้งหมด โครงการสอนจะแยกแยะรายละเอียดเกี่ยวกับกิจกรรมการเรียนการสอนจะเพิ่มขึ้นอีกมาก ความแตกต่างที่เด่นที่สุดคือ ในโครงการสอนจะมีกำหนดเวลาสอนไว้ด้วยซึ่งจะทำให้ครูทราบว่สัปดาห์แรก และสัปดาห์ต่อไปจะต้องเรียนเรื่องอะไร

การพัฒนาหลักสูตรในระดับชั้นเรียน ในการพัฒนาหลักสูตร 2 ระดับ ข้างต้น เป็นการพัฒนาที่คำนึงถึงความกระจำ ความครอบคลุมของเนื้อหา และความสอดคล้องระหว่างหลักสูตรกับสภาพแวดล้อม รวมทั้งความต้องการของท้องถิ่นด้วย แต่การพัฒนาหลักสูตร

ในระดับชั้นเรียนจะเน้นพัฒนาบันทึกการสอนที่ตอบสนองความต้องการและความสนใจของผู้เรียน ด้วยเหตุผลที่ว่า แม้นักเรียนจะอยู่ในระดับการศึกษาเดียวกัน แต่คนละห้องก็ดำเนินการสอนที่แตกต่างกัน เนื่องจากเด็กมีความแตกต่างกันนั่นเอง เอกสารหลักสูตรนั้น กำหนดเนื้อหาวิชาและอัตราเวลาเรียน สำหรับคนที่มีสติปัญญาระดับกลาง ๆ นักเรียนที่มีระดับสติปัญญาสูงกว่าย่อมสามารถเรียนได้เร็วกว่าที่เอกสารหลักสูตรกำหนดไว้ ในทางตรงกันข้ามนักเรียนที่ระดับสติปัญญาน้อยกว่าย่อมต้องใช้เวลาเรียนมากขึ้น นอกจากการปรับปรุงหลักสูตรให้สอดคล้องกับสภาพของสติปัญญาของนักเรียนแล้ว การพัฒนาหลักสูตรในชั้นเรียน ยังหมายความรวมถึงการปรับความมุ่งหมายในการสอนเนื้อหาวิชากิจกรรมการเรียนการสอน ให้สอดคล้องกับความสนใจของผู้เรียนด้วย การบันทึกการสอนเป็นหน้าที่ของครูผู้สอนโดยตรง ในการกำหนดบันทึกการสอนหรือการเตรียมการสอนในชั้น ครูควรให้นักเรียนมีส่วนร่วมด้วย โดยสำรวจความต้องการและความสนใจของนักเรียนในชั้น ซึ่งการกระทำดังกล่าวเป็นการให้เด็กได้รับโอกาสในการพัฒนาหลักสูตรด้วย

กล่าวโดยสรุป ก็คือการพัฒนาหลักสูตรสามารถกระทำได้หลายระดับตั้งแต่ระดับชาติจนถึงระดับห้องเรียน ทั้งนี้เพราะหลักสูตรระดับชาติไม่อาจประมวลเอารายละเอียดเกี่ยวกับสาระของความรู้และสภาพของชุมชนหรือท้องถิ่นแต่ละแห่งมาไว้ทั้งหมดได้ การปรับปรุงหลักสูตรจึงมีความสำคัญในการเปลี่ยนเนื้อหาให้เหมาะสมกับท้องถิ่น ความสามารถ และความต้องการของผู้เรียนและชุมชนนั้น ๆ

การพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น

1. ความหมายของหลักสูตรท้องถิ่น

สุนันทา สุนทรประเสริฐ (2545 : 4) ได้ให้ความหมายของหลักสูตรท้องถิ่นไว้ว่า หลักสูตรท้องถิ่น หมายถึง หลักสูตรที่พัฒนาขึ้นจากกรอบหลักสูตรแม่บท เพื่อให้มีความสอดคล้องเหมาะสมกับสภาพความจำเป็นหรือความต้องการของท้องถิ่น

นิคม ชมภูหลง (2544 : 4) ได้ให้ความหมายของหลักสูตรท้องถิ่นไว้ว่า หลักสูตรท้องถิ่น หมายถึง ประสิทธิภาพทั้งมวลที่โรงเรียนจัดขึ้นทั้งในและนอกห้องเรียน เพื่อพัฒนาให้นักเรียนมีความสมบูรณ์ทั้งร่างกาย จิตใจสติปัญญา ความรู้ และคุณธรรม มีจริยธรรม และวัฒนธรรมในการดำรงชีวิต สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข โดยพยายามใช้ทรัพยากรท้องถิ่น แหล่งเรียนรู้ในท้องถิ่น ภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อให้นักเรียนได้เรียนรู้บนพื้นฐานของสภาพชีวิต เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อมที่แท้จริง ตลอดจนมีส่วนร่วมในการพัฒนาท้องถิ่นของตน

ยุพา ทรัพย์อุไรรัตน์ (2537 : 69) ได้รวบรวมความหมายของหลักสูตรท้องถิ่นดังนี้

1. หลักสูตรท้องถิ่น หมายถึง กระบวนการวิชาหรือเนื้อหาสาระที่จัดให้กับผู้เรียนในท้องถิ่นใดท้องถิ่นหนึ่งโดยเฉพาะ
2. หลักสูตรท้องถิ่น หมายถึง มวลประสบการณ์ต่างๆ ที่จัดให้กับผู้เรียนท้องถิ่นหนึ่งท้องถิ่นใดโดยเฉพาะ
3. หลักสูตรท้องถิ่น หมายถึง แผนหรือโครงการที่จัดให้กับผู้เรียนในท้องถิ่นหนึ่งท้องถิ่นใดโดยเฉพาะ
4. หลักสูตรท้องถิ่น หมายถึง จุดมุ่งหมายปลายทางที่เป็นลักษณะที่จะเกิดกับผู้เรียนในท้องถิ่นหนึ่งท้องถิ่นใด โดยเฉพาะ

สรุปได้ว่า หลักสูตรท้องถิ่น หมายถึง หลักสูตรหรือมวลประสบการณ์ทั้งมวลที่พัฒนาขึ้นจากกรอบหลักสูตรแม่บท เพื่อจัดให้กับผู้เรียนในท้องถิ่นใดท้องถิ่นหนึ่งโดยเฉพาะ โดยมุ่งเน้น ให้นักเรียนมีความสมบูรณ์ทั้งร่างกาย จิตใจสติปัญญา ความรู้ และคุณธรรม มีจริยธรรมและวัฒนธรรมในการดำรงชีวิต สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข โดยพยายามใช้ทรัพยากรท้องถิ่น แหล่งเรียนรู้ในท้องถิ่น ภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อให้นักเรียนได้เรียนรู้บนพื้นฐานของสภาพชีวิต เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อมที่แท้จริง ตลอดจนมีส่วนร่วมในการพัฒนาท้องถิ่นของตน และเพื่อให้มีความสอดคล้องเหมาะสมกับสภาพความจำเป็นหรือความต้องการของท้องถิ่น

2. ความสำคัญและความจำเป็นในการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น

พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 (2542 : 4-12) ได้มีบทบัญญัติเกี่ยวกับการจัดการศึกษาโดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น ดังนี้

มาตรา 6 การจัดการศึกษาต้องเป็นไปเพื่อพัฒนาคนไทยให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งร่างกาย จิตใจ สติปัญญา ความรู้ และคุณธรรม จริยธรรม และวัฒนธรรมในการดำรงชีวิต สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข

มาตรา 7 ในกระบวนการเรียนรู้ ต้องมุ่งปลูกจิตสำนึกที่ถูกต้องเกี่ยวกับการเมือง การปกครองในระบอบประชาธิปไตย อันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข รู้จักรักษา และส่งเสริมสิทธิหน้าที่ เสรีภาพ ความเคารพกฎหมาย ความเสมอภาค และศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ มีความภูมิใจในความเป็นไทย รู้จักรักษาผลประโยชน์ส่วนรวมและของประเทศชาติ รวมทั้งส่งเสริมศาสนา ศิลปวัฒนธรรมของชาติ การกีฬา ภูมิปัญญาท้องถิ่น ภูมิปัญญาไทย และความรู้อันเป็นสากล ตลอดจนอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม มีความสามารถประกอบอาชีพ รู้จักพึ่งตนเอง มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ ใฝ่รู้ และเรียนรู้ด้วยตนเองอย่างต่อเนื่อง

มาตรา 8 การจัดการศึกษาให้ยึดหลัก ดังนี้

- (1) เป็นการศึกษาตลอดชีวิต
- (2) ให้สังคมมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา
- (3) การพัฒนาสาระและกระบวนการเรียนรู้ให้เป็นไปอย่างต่อเนื่อง

มาตรา 9 การจัดระบบโครงสร้างและกระบวนการจัดการศึกษา ให้ยึดหลัก ดังนี้

- (1) มีเอกภาพด้านนโยบายและมีความหลากหลายในการปฏิบัติ
- (2) มีการกระจายอำนาจไปสู่เขตพื้นที่การศึกษา สถานศึกษาและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น
- (3) มีการกำหนดมาตรฐานการศึกษา และจัดระบบประกันคุณภาพการศึกษา ทุกระดับและประเภทของการศึกษา
- (4) มีหลักการส่งเสริมมาตรฐานวิชาชีพครู คณาจารย์และบุคลากรทางการศึกษา และการพัฒนาครู คณาจารย์และบุคลากรทางการศึกษาอย่างต่อเนื่อง
- (5) ระดมทรัพยากรจากแหล่งต่าง ๆ มาใช้จัดการศึกษา
- (6) การมีส่วนร่วมของบุคคล ครอบครัว ชุมชน องค์กรชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เอกชน องค์กรเอกชน องค์กรวิชาชีพ สถาบันศาสนา สถานประกอบการและสถาบันสังคมอื่น ๆ

มาตรา 25 รัฐต้องส่งเสริมการดำเนินงานและการจัดตั้งแหล่งเรียนรู้ตลอดชีวิต ทุกรูปแบบ ได้แก่ ห้องสมุดประชาชน พิพิธภัณฑ์ หอศิลป์ สวนสัตว์ สวนสาธารณะ สวนพฤกษศาสตร์ อุทยานวิทยาศาสตร์ และเทคโนโลยี ศูนย์การศึกษาและนันทนาการ แหล่งข้อมูล และแหล่งการเรียนรู้อื่นอย่างเพียงพอและมีประสิทธิภาพ

มาตรา 27 ให้คณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน กำหนดหลักสูตรแกนกลาง การศึกษาขั้นพื้นฐาน เพื่อความเป็นไทย ความเป็นพลเมืองดีของชาติ การดำรงชีวิต และการประกอบอาชีพตลอดจนเพื่อการศึกษาต่อ

ให้สถานศึกษาขั้นพื้นฐาน มีหน้าที่จัดทำสาระของหลักสูตร ตามวัตถุประสงค์ของวรรคหนึ่ง ในส่วนที่เกี่ยวกับสภาพที่ปัญหาในชุมชนและสังคม ภูมิปัญญาท้องถิ่น คุณลักษณะอันพึงประสงค์ เพื่อเป็นสมาชิกที่ดีของครอบครัว ชุมชน สังคม และประเทศชาติ

มาตรา 28 หลักสูตรการศึกษาระดับต่าง ๆ รวมทั้งหลักสูตรการศึกษาสำหรับบุคคลต้องมีลักษณะหลากหลาย ทั้งนี้ให้จัดตามความเหมาะสมของแต่ละระดับโดยมุ่งพัฒนาชีวิตของบุคคลให้เหมาะสมแก่วัยและศักยภาพ สาระของหลักสูตรทั้งที่เป็นวิชาการและวิชาชีพ ต้องมุ่งพัฒนาคนให้มีความสมดุลทั้งด้านความรู้ ความคิด ความสามารถ ความงาม และความรับผิดชอบต่อสังคม

สำหรับหลักสูตรการศึกษาระดับอุดมศึกษา นอกจากคุณลักษณะในวรรคหนึ่ง และวรรคสองแล้ว ยังมีความมุ่งหมายเฉพาะที่จะพัฒนาวิชาการ วิชาชีพชั้นสูง และการค้นคว้าวิจัย เพื่อพัฒนาองค์ความรู้และพัฒนาสังคม

มาตรา 29 ให้สถานศึกษาร่วมกับบุคคล ครอบครัวยุ ชุมชน องค์กรชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เอกชน องค์กรเอกชน องค์กรวิชาชีพ สถาบันศาสนา สถานประกอบการ และสถาบันสังคมอื่น ส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชนโดยจัดกระบวนการเรียนรู้ภายในชุมชน เพื่อให้ชุมชนมีการจัดการศึกษาอบรม มีการแสวงหาความรู้ ข้อมูล ข่าวสาร และรู้จักเลือกสรร ภูมิปัญญาและวิทยาการต่าง ๆ เพื่อพัฒนาชุมชนให้สอดคล้องกับสภาพปัญหา และความต้องการ รวมทั้งหาวิธีการสนับสนุนให้มีการเปลี่ยนแปลงกระบวนการพัฒนาระหว่างชุมชน

มาตรา 30 ให้สถานศึกษาพัฒนากระบวนการเรียนการสอนที่มีประสิทธิภาพ รวมทั้งการส่งเสริมให้ผู้สอนสามารถวิจัยเพื่อพัฒนาการเรียนรู้ที่เหมาะสมกับผู้เรียนในแต่ละระดับ การศึกษา

กล่าวโดยสรุป ก็คือ ในพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ได้มีบทบัญญัติเกี่ยวกับลักษณะของหลักสูตร ว่าจะต้องมีลักษณะหลากหลาย และเหมาะสมที่จะพัฒนาคุณภาพชีวิตของบุคคลให้เหมาะสมแก่วัยและศักยภาพ ได้ส่งเสริมให้ท้องถิ่นได้มีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา รวมทั้งการพัฒนาหลักสูตรด้วย

วิชัย ประสิทธิ์วุฒิเวชช์ (2542 : 16) ได้กล่าวถึงเหตุผลที่ต้องมีการพัฒนาหลักสูตรระดับท้องถิ่น มี 4 ประการสำคัญ คือ ประการแรก การพัฒนาหลักสูตรระดับชาติ ได้เปิดกว้างให้ท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการปรับ หรือพัฒนาให้เหมาะสมกับท้องถิ่น ประการที่ 2 ประสิทธิภาพ ในหลักสูตรระดับชาติบางอย่างมีความจำเป็นมากกว่า หรือน้อยกว่าในระดับท้องถิ่น ประการที่ 3 ประสิทธิภาพที่จำเป็นบางอย่างของท้องถิ่นไม่มีในหลักสูตรระดับชาติ และประการสุดท้าย ประสิทธิภาพบางอย่างเป็นความต้องการของท้องถิ่น ซึ่งมีข้อมูลในเชิงวิชาการ

เมื่อการพัฒนาหลักสูตรมีเหตุผลและความสำคัญดังกล่าวข้างต้น ในการดำเนินงานพัฒนาหลักสูตรระดับท้องถิ่น หรือการนำหลักสูตรไปใช้ในระดับท้องถิ่นจำเป็นต้องศึกษาหลักสูตรแม่บ้นด้านนโยบาย สภาพปัญหาของท้องถิ่นด้านต่างๆ เช่น ลักษณะนิสัยของประชากร ในท้องถิ่นสภาพแวดล้อม วัฒนธรรม การดำเนินชีวิต ทรัพยากรของท้องถิ่น ความต้องการอื่นๆ เพื่อนำมาเป็นข้อมูลในการพิจารณาร่วมกับหลักสูตรแม่บท จัดทำวัตถุประสงค์ และโครงการสอน ในลักษณะกว้างๆให้สอดคล้องกับความต้องการของท้องถิ่น เพื่อให้ผู้บริหารและครูนำไปใช้โรงเรียนต่อไป

3. กระบวนการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น ดังนี้ (สจัด อุทรานันท์. 2542 : 44)

ขั้นที่ 1 จัดตั้งคณะทำงาน ควรเลือกบุคคลที่มีความสามารถ และมีความตั้งใจจริง ในการปฏิบัติงานเป็นสำคัญ

ขั้นที่ 2 ศึกษาสภาพหรือข้อมูลพื้นฐาน โดยการวิจัย สัมภาษณ์ ประชุม และสัมมนา หรือวิธีการอื่น ๆ

ขั้นที่ 3 กำหนดจุดมุ่งหมายสำหรับหลักสูตรท้องถิ่นว่าจะทำการพัฒนา โดยการปรับหลักสูตรหรือสร้างหลักสูตรท้องถิ่นขึ้นมา

ขั้นที่ 4 พิจารณาความเหมาะสมของหลักสูตรกลางกับสภาพท้องถิ่น

ขั้นที่ 5 ดำเนินการเลือกเนื้อหาสาระของหลักสูตรกลาง และ/หรือจัดสร้างกระบวนการวิชาขึ้นใหม่ ให้สอดคล้องกับสภาพปัญหาและความต้องการของท้องถิ่น ในกรณีสร้างเพิ่มเติม ควรระบุจุดมุ่งหมาย โครงสร้าง เนื้อหาสาระ กระบวนการจัดการเรียนการสอน และมาตรการในการวัดและประเมินผลให้ชัดเจน

ขั้นที่ 6 ดำเนินการใช้หลักสูตร ในขั้นนี้การนิเทศและติดตามมีความสำคัญมาก

ขั้นที่ 7 ประเมินผลการใช้หลักสูตร เป็นขั้นที่มีความสำคัญมาก เพราะจะช่วยให้ทราบว่าหลักสูตรที่จัดขึ้นมีความเหมาะสมหรือไม่

ขั้นที่ 8 ปรับปรุงแก้ไขหลักสูตรให้มีความเหมาะสมต่อไป

4. การมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาหลักสูตรท้องถิ่น

ท้องถิ่นจะมีส่วนร่วมในการพัฒนาหลักสูตรให้สอดคล้องกับความต้องการของท้องถิ่น ได้ หมายถึง หน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการจัดการเรียนการสอนระดับต่างๆ ได้แก่ โรงเรียน กลุ่มโรงเรียน อำเภอ จังหวัด เขตการศึกษา กรมต้นสังกัด และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องอื่นๆ สำหรับแนวการจัดการศึกษาในระดับท้องถิ่นที่ต้องการให้ชุมชนหรือท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในการศึกษาสามารถกระทำได้ 3 ลักษณะ คือ (กรมวิชาการ. 2536 ข : 11-12)

4.1 ให้โรงเรียนเป็นศูนย์กลางในการจัดการศึกษา และมอบหมายงาน/กิจกรรม ให้เด็กไปทำที่บ้าน โดยครูและผู้บริหารเป็นผู้ประสานงาน ครูและชาวบ้านจะช่วยกันติดตามผล และประเมินผล

4.2 ให้ชุมชนเป็นศูนย์กลางในการจัดกระบวนการการเรียนรู้ให้เด็ก โดยชาวบ้าน จะใช้วิธีการนำเด็กไปศึกษาแหล่งความรู้ในชุมชนครูจะต้องมีวิธีการที่ทำให้เด็กรู้วิธีเรียนรู้กับชาวบ้าน

4.3 โรงเรียนและชุมชน จะต้องร่วมกันประสานกระบวนการเรียนรู้ในโรงเรียนและชุมชนเข้าด้วยกันเพื่อให้เกิดผลในทางปฏิบัติ

5. ข้อคิดในการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น

ข้อคิดในการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น 4 ประการ ดังนี้ (วิชัย คิสสระ. 2535 : 37)

ประการแรก ต้องคำนึงถึงองค์ประกอบต่าง ๆ เช่น ผลสัมฤทธิ์ของผู้เรียน ความต้องการของสังคมในแง่ฝ่ายผู้ใช้ผู้ผลิต ความก้าวหน้าทางวิชาการ ความต้องการของสังคม และสิ่งแวดล้อม ความสอดคล้องของเนื้อหาสาระและสิ่งแวดล้อม การเปลี่ยนแปลงสภาพเศรษฐกิจ และสังคม

ประการที่ 2 ในการดำเนินการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นต้องกระทำให้ครบ 5 ขั้นตอน คือ 1) การกำหนดจุดมุ่งหมายของหลักสูตร 2) การเลือกและการจัดเนื้อหาวิชา และประสบการณ์ 3) การนำหลักสูตรไปใช้ 4) การประเมินผลหลักสูตร และขั้นตอนสุดท้าย คือ การปรับปรุงหลักสูตร

ประการที่ 3 หลักสูตรต้องมีรายละเอียดเกี่ยวกับการบริหารหลักสูตร การจัดแผนการเรียนการสอน วิธีและคุณสมบัติของผู้เรียน สถานที่ สื่อการเรียนการสอน และหนังสือ หรือตำราเรียน

ประการสุดท้าย ต้องมีการประชุม สัมมนา ปรีกษาหรือ ร่วมกันทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง ทั้งฝ่ายผลิตและฝ่ายใช้เป็นครั้งคราว ทั้งนี้เพื่อปรับปรุงหลักสูตรให้มีคุณภาพและเหมาะสมกับ สภาพการณ์ปัจจุบัน

6. ขั้นตอนพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น

6.1 ขั้นตอนการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น ไว้ 5 ขั้นตอน คือ (สำนักงานคณะกรรมการ การการประถมศึกษาแห่งชาติ. 2542 : 5)

6.1.1 การจัดทำระบบข้อมูลพื้นฐาน หมายถึง การจัดทำข้อมูลท้องถิ่นเกี่ยวกับ อาชีพเศรษฐกิจ สังคม ทรัพยากร ความต้องการของผู้เรียน และความพร้อมของโรงเรียน

6.1.2 การกำหนดความต้องการจำเป็นของท้องถิ่น หมายถึง การสำรวจ ความต้องการของนักเรียน ผู้ปกครอง และชุมชน เพื่อพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น

6.1.3 การพัฒนาหลักสูตร หมายถึง กำหนดเป้าหมายและจุดประสงค์การเรียนรู้ หมายถึง การสำรวจความต้องการของท้องถิ่น เพื่อกำหนดเป้าหมายและจุดประสงค์การเรียนรู้ รวมถึงการจัดทำคำอธิบายรายวิชาและเนื้อหาการจัดการเรียนการสอนให้สอดคล้องกับหลักสูตร ท้องถิ่น

6.1.4 การดำเนินงานตามแผนการจัดการเรียนรู้ หมายถึง การจัดทำเอกสารการสอน เพื่อให้ผู้สอนสามารถจัดกิจกรรมการเรียนการสอนให้เป็นไปตามเจตนารมณ์ของหลักสูตรท้องถิ่น รวมถึงการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน หมายถึง การจัดกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อช่วยส่งเสริมการเรียน ของนักเรียนให้บรรลุจุดประสงค์การเรียนรู้ ตลอดจนการใช้สื่อการเรียนการสอน หมายถึง การใช้

วัสดุและครุภัณฑ์ เพื่อให้การเรียนการสอนดำเนินไปอย่างมีประสิทธิภาพ และการวัดและประเมินผล หมายถึง การวัดพฤติกรรมต่าง ๆ ของนักเรียน การตีค่า คุณลักษณะของนักเรียน และการตัดสินผลการเรียน

6.1.5 การปรับปรุงและพัฒนา หมายถึง การนำผลการทดลองใช้และผลการติดตามการติดตามการใช้หลักสูตร มาปรับปรุงและพัฒนาหลักสูตรให้เกิดความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น และการประชาสัมพันธ์หลักสูตร การเผยแพร่เอกสารและวัสดุหลักสูตร

6.2 กิจกรรมในการพัฒนาหลักสูตร

นิคม ชมภูหอง (2544 : 100-101) ได้กล่าวถึงการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น ว่าท้องถิ่นจะพัฒนาหลักสูตรให้สอดคล้องกับสภาพและความต้องการได้อย่างแท้จริงหรือไม่ขึ้นอยู่กับการวางแผนอย่างเป็นระบบ ซึ่งการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นประกอบด้วยกิจกรรมสำคัญดังต่อไปนี้

6.2.1 การศึกษาแนวโน้มของการพัฒนา เป็นการศึกษาสภาพของสังคมที่ท้องถิ่นนั้น ๆ ว่ามีแนวโน้มของการพัฒนาไปในทิศทางใด ผลที่ได้จากการศึกษาแนวโน้มของการพัฒนาช่วยทำให้ท้องถิ่นมองเห็นช่องทางหรือแนวทางของการที่จะลงมือพัฒนาว่ามีเรื่องใดเรื่องหนึ่งที่สอดคล้องกับแนวโน้มของการเปลี่ยนแปลงนั้น ซึ่งเรียกว่าจุดเด่นหรือโอกาส ขณะเดียวกันผลจากการศึกษาก็ทำให้ท้องถิ่นได้ทราบถึงข้อจำกัดหรือจุดด้อยต่าง ๆ ที่มีอยู่ในชุมชนหรือสังคม อันอาจเป็นอุปสรรคต่อการลงมือพัฒนาเช่นกัน

6.2.2 ศึกษาความต้องการของท้องถิ่น เป็นการศึกษาหรือสำรวจความต้องการของผู้รับบริการในชุมชนที่ท้องถิ่นตั้งอยู่ ซึ่งได้แก่ นักเรียน ผู้ปกครอง พ่อค้า ข้าราชการประชาชน ฯลฯ ว่ามีความต้องการในเรื่องใด อย่างไร และมากน้อยเพียงใด โดยเฉพาะในเรื่องที่เกี่ยวกับการศึกษา ผลที่ได้จากการศึกษาตามขั้นตอนนี้นำมาใช้ในการประกอบการพิจารณา กำหนดแนวทางในการพัฒนาให้สนองหรือสอดคล้องกับความต้องการของท้องถิ่น โดยเฉพาะในด้านการจัดการศึกษา

6.2.3 ศึกษาสิ่งที่มีผลกระทบต่อการจัดการศึกษา เป็นการศึกษาถึงสิ่งที่มีบทบาท มีอิทธิพล หรือมีผลกระทบต่อจัดการศึกษาหรือการเรียนการสอนให้สอดคล้องหรือเป็นไปตามที่สิ่งเหล่านี้กำหนด ซึ่งได้แก่ แผนการศึกษาแห่งชาติ นโยบายทั้งในระดับรัฐบาล กระทรวง ต้นสังกัด กลุ่มโรงเรียน และระดับโรงเรียน ปรัชญาการจัดการเรียนการสอน รวมทั้งสภาพภูมิศาสตร์ ด้านกายภาพที่มีผลต่อการจัดการศึกษา ผลที่ได้จากการศึกษาจะทำให้ท้องถิ่นทราบถึงทิศทางหรือแนวทางการจัดการศึกษา และการจัดการเรียนการสอนว่าควรมุ่งเน้นในเรื่องใด

6.2.4 ศักยภาพของโรงเรียน เป็นการศึกษาศภาพของโรงเรียนในด้านต่าง ๆ เช่น ด้านบริหาร วิชาการ บุคลากร ทรัพยากร วัสดุอุปกรณ์ ฯลฯ ว่ามีความพร้อมหรือไม่พร้อมด้านต่าง ๆ มากน้อยเพียงใด ผลการศึกษาตามขั้นตอนจะทำให้ท้องถิ่นทราบถึงความพร้อมไม่พร้อม จุดเด่น จุดด้อยของโรงเรียน

7. หลักสูตรและความต้องการของท้องถิ่น

การนำหลักสูตรไปใช้ให้สอดคล้องกับสภาพและความต้องการของท้องถิ่น รวมทั้งการจัดการเรียนรู้ให้มีความผสมผสานกับชุมชน โรงเรียนควรมีแนวทางปฏิบัติดังนี้ (กรมวิชาการ. 2536 ข : 15)

7.1 โรงเรียนจะต้องทำใจกว้างและยอมรับฟังความคิดเห็นของชุมชน เพื่อให้เป็นพื้นฐานในการจัดการศึกษา

7.2 กิจกรรมที่มอบหมายให้นักเรียนทำ จะต้องสอดคล้องกับแผนการผลิตของชุมชน

7.3 ผู้ปกครอง ครู และชุมชน จะต้องร่วมมือและประสานใจกันมีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกันระหว่างโรงเรียนกับชุมชน จะช่วยทำให้มองเห็นภาพของหลักสูตรและการนำหลักสูตรไปใช้ให้สอดคล้องกับสภาพและความต้องการของท้องถิ่นชัดเจนขึ้น

7.4 จัดให้มีเครือข่ายในแต่ละภาค แต่ละกลุ่มในการแสวงหาความรู้ร่วมกัน มีหน่วยงานต่าง ๆ เข้าร่วมคิดขอคำแนะนำของตนและแก้ปัญหาาร่วมกัน

7.5 ควรมีการจัดทำแผนการสอนที่สอดคล้องกับเรื่องของท้องถิ่น กล่าวโดยสรุปเกี่ยวกับเหตุผลที่ต้องมีการพัฒนาหลักสูตรระดับท้องถิ่น ก็คือ ในการพัฒนาหลักสูตรระดับชาติ เป็นการเปิดกว้างให้ท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการปรับ หรือพัฒนาให้เหมาะสมกับท้องถิ่น นอกจากนั้น ประสพการณ์ที่จำเป็นบางอย่างของท้องถิ่น ไม่มีในหลักสูตรระดับชาติ หรือถ้ามีก็มีความจำเป็นมากกว่า หรือน้อยกว่าในระดับท้องถิ่น และประสพการณ์บางอย่างเป็นความต้องการของท้องถิ่น ก็คือ กระบวนการและกิจกรรมต่าง ๆ ที่โรงเรียนจัดทำต้องตอบสนองความต้องการของท้องถิ่น ทั้งนี้ก็เพื่อให้มีหลักสูตรที่มีจุดหมายเพื่อปรับปรุงพัฒนาศักยภาพของผู้เรียน ที่ตอบสนองต่อการพัฒนา การสืบสานศิลปะ วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณีของท้องถิ่นนั้น ๆ

สรุปได้ว่า กระบวนการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น จะต้องดำเนินการเป็นขั้นตอนและมีการวางแผนหรือให้กระบวนการบริหารอย่างเป็นระบบจึงจะทำให้ได้หลักสูตรท้องถิ่นที่มีประสิทธิภาพ ซึ่งผู้วิจัยได้นำขั้นตอนในการบริหารดำเนินการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น 5 ขั้นตอน ได้แก่

1. การจัดทำระบบข้อมูลพื้นฐาน
2. การกำหนดความต้องการจำเป็นของท้องถิ่น
3. การพัฒนาหลักสูตร
4. การดำเนินการตามแผนการจัดการเรียนรู้
5. การปรับปรุงและพัฒนา ซึ่งจะทำ

โดยพิจารณาในแง่ของประสบการณ์การเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม ผู้วิจัยได้นำกลุ่ม เพื่อแลกเปลี่ยน และสรุปบทเรียน จากการอภิปรายกลุ่มได้แสดงความพึงพอใจในการได้มีส่วนร่วมทุกขั้นตอน และทำให้กลุ่มเกิดการเรียนรู้ในการแก้ปัญหาาร่วมกัน และสามารถนำเอาความรู้ไปปฏิบัติจริง ให้เกิดผลดีแก่ชุมชนสามารถแก้ปัญหาตามความต้องการของชุมชนได้ แสดงให้เห็นว่าแนวคิด การพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นแบบมีส่วนร่วมใน 6 ขั้นตอน นอกจากจะเป็นไปได้แล้วยังทำให้ชุมชน ได้มีการเรียนรู้ในปัญหาและการแก้ไขปัญหาาร่วมกันได้อย่างน่าพึงพอใจ

เสริมศักดิ์ ช่วยอุปการ (2540 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษาการดำเนินงานพัฒนาหลักสูตร ท้องถิ่นของโรงเรียนในโครงการปฏิรูปการศึกษา สังกัดสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดชัยภูมิ ผลการวิจัย ได้ข้อค้นพบที่สำคัญ 2 ประการ คือ ประการแรก ระดับการดำเนินงานพัฒนาหลักสูตร ท้องถิ่น จำแนกตามสถานภาพ พบว่า ผู้บริหารและครูผู้สอน มีการดำเนินงานโดยรวมอยู่ในระดับ ปานกลาง เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า มีการดำเนินงาน อยู่ในระดับปานกลางทุกด้าน ได้แก่ ด้านการพัฒนาหลักสูตร ด้านการนำหลักสูตรไปใช้ และด้านการประเมินหลักสูตรตามลำดับ และเมื่อจำแนกตามขนาดโรงเรียน พบว่า โรงเรียนขนาดใหญ่ มีการดำเนินงานโดยรวมอยู่ในระดับ มาก เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า มีการดำเนินงาน อยู่ในระดับมากทุกด้าน ได้แก่ ด้านการนำ หลักสูตรไปใช้ ด้านการประเมินหลักสูตร และด้านการพัฒนาหลักสูตรตามลำดับ ส่วนโรงเรียน ขนาดกลาง และโรงเรียนขนาดเล็ก มีการดำเนินงานโดยรวมอยู่ในระดับปานกลาง เมื่อพิจารณา เป็นรายด้าน พบว่า มีการดำเนินงานอยู่ในระดับปานกลางทุกด้าน ได้แก่ การพัฒนาหลักสูตร ด้านการนำหลักสูตรไปใช้ และด้านการประเมินหลักสูตรตามลำดับ ประการสุดท้าย จากการเปรียบเทียบระดับการดำเนินงานพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นจำแนกตามสถานภาพ พบว่า ผู้บริหาร และครูผู้สอน มีการดำเนินงานทั้งโดยรวมและรายด้าน ไม่แตกต่างกันเมื่อจำแนกตามขนาดโรงเรียน พบว่า โรงเรียนขนาดใหญ่มีการดำเนินงานโดยรวมแตกต่างจากโรงเรียนขนาดกลาง และโรงเรียน ขนาดเล็ก อย่างมีนัยสำคัญที่ระดับ 0.05 เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า ด้านการพัฒนาหลักสูตร โรงเรียนทุกขนาด มีการดำเนินงานไม่แตกต่างกัน ส่วนด้านการนำหลักสูตรไปใช้ และด้าน การประเมินหลักสูตร พบว่า โรงเรียนขนาดใหญ่ มีการดำเนินงานแตกต่างจากโรงเรียนขนาดกลาง และโรงเรียนขนาดเล็ก อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 และไม่มีปฏิสัมพันธ์ระหว่างตัวแปร ทั้งสอง

เวกวรรณ ฉ่ำสันเทียะ (2541 : บทคัดย่อ) ได้วิจัยการศึกษาการจัดการศึกษา เพื่อถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นในโรงเรียนประถมศึกษา สังกัดสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดชัยภูมิ : กรณีศึกษากลุ่มไทย-ลาว ผลการวิจัย พบว่า สภาพปัจจุบันการจัดการศึกษาเพื่อถ่ายทอดภูมิปัญญา ท้องถิ่นในโรงเรียนประถมศึกษา ปรากฏดังนี้

1. แนวนโยบายกำหนดให้มีการปรับปรุง ระบบหลักสูตร เนื้อหาสาระ ให้สอดคล้องกับความต้องการของท้องถิ่น ให้ผู้บริหารมีอำนาจนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาจัดการศึกษา พัฒนาให้ครูมีความรู้ ความเข้าใจ ในการผสมผสานภูมิปัญญาท้องถิ่นกับวิทยาการสมัยใหม่

2. แนวทางปฏิบัติกำหนดให้ทำข้อมูลและแสดงภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อเป็นแหล่ง วิทยากร จัดทำหลักสูตรร่วมกับปราชญ์ท้องถิ่น เน้นการปฏิบัติจริงโดยอาศัยเครือข่ายการเรียนรู้ เนื้อหาการเรียนการสอนส่วนใหญ่มีการปฏิบัติอยู่ในระดับปานกลาง ยกเว้นเนื้อหาในเรื่อง ความเชื่อทางพระพุทธศาสนา คุณค่าความเชื่อระหว่างบุคคลกับธรรมชาติ คุณค่าของคำสอน ขนบธรรมเนียมประเพณีการใช้แหล่งน้ำและคุณค่าของศาสตร์ท้องถิ่นมีการปฏิบัติอยู่ในระดับมาก

3. วิธีการถ่ายทอดส่วนใหญ่มีนิมนต์พระมาเทศนา ศึกษาแหล่งความรู้ในวัด และชุมชนซึ่งได้นำเนื้อหาจากรายการวิทยุ โทรทัศน์ วิดิทัศน์ บทเรียนสำเร็จรูปและวารสาร หรือสิ่งพิมพ์อื่น ๆ มาถ่ายทอด โรงเรียนส่วนใหญ่ มีปัญหาอยู่ระดับปานกลาง ยกเว้น ด้านงบประมาณมีปัญหาอยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณาในประเด็นย่อย พบว่ามีปัญหาในระดับมาก ในเรื่องการขาดการรับรู้ในนโยบาย ขาดความตระหนักถึงความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่น ขาดแคลนปราชญ์ท้องถิ่น ขาดแคลนวัสดุ อุปกรณ์ งบประมาณไม่เพียงพอ และขาดการสนับสนุน จากหน่วยงานต้นสังกัด

ในงานวิจัยนี้ ได้ให้ข้อเสนอแนะไว้ว่า โรงเรียนควรดำเนินการในเรื่องต่าง ๆ คือ 1) พัฒนาบุคลากรให้มีความรู้ ความเข้าใจในศาสตร์ท้องถิ่น มีความสามารถ การถ่ายทอด และมีความตระหนักถึงภูมิปัญญาท้องถิ่น 2) จัดการเรียนการสอนในเชิงรุก 3) จัดหาวัสดุอุปกรณ์ ให้เพียงพอและแสวงหาความร่วมมือจากหน่วยงานต่าง ๆ 4) จัดทำข้อมูลเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น 5) สร้างขวัญและกำลังใจให้กับบุคลากร 6) จัดตั้งองค์กรระดับชาติ 7) ลดขั้นตอนด้านงบประมาณ 8) กระจายอำนาจสู่ชุมชน และ 9) สร้างเครือข่ายการเรียนรู้ระหว่างโรงเรียนกับชุมชนและ ส่วนกลาง

สุพิศม์ สมศรี (2541 : บทคัดย่อ) ได้วิจัยการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นในโรงเรียน ประถมศึกษา สังกัดสำนักงานการศึกษาจังหวัดขอนแก่น ผลการวิจัย พบว่า

1. สภาพการดำเนินการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นในโรงเรียนประถมศึกษา โดยภาพรวมมีการปฏิบัติอยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านพบว่า มีการปฏิบัติอยู่ในระดับ มากทุกด้านและมีข้อสังเกตว่า ด้านที่มีการปฏิบัติมากเป็นอันดับแรก คือ การกำหนดจุดประสงค์ การเรียนรู้ส่วนด้านที่มีการปฏิบัติอยู่อันดับสุดท้ายคือ การจัดทำคำอธิบายรายวิชา

2. ปัญหาในการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น โรงเรียนประถมศึกษา โดยภาพรวม พบว่า มีปัญหาอยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า เกือบทุกด้านมีปัญหา

อยู่ในระดับมากยกเว้นด้านการจัดการ ซึ่งมีปัญหาอยู่ในระดับน้อย ในงานวิจัยนี้ได้ให้ข้อสังเกตว่า ด้านที่มีปัญหามากเป็นอันดับแรกคือ ด้านวัสดุ อุปกรณ์ และอาคารสถานที่ ส่วนด้านที่มีปัญหาอันดับสุดท้ายคือ ด้านการจัดการ

3. ข้อเสนอแนะในการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นของโรงเรียนประถมศึกษา กลุ่มตัวอย่างได้เสนอแนะมากที่สุดใน 4 ประเด็น ดังนี้ ประเด็นแรก ควรส่งเสริมให้บุคลากร เข้าร่วมสัมมนาเพื่อพัฒนาตนเองอยู่เสมอ ประเด็นที่ 2 ควรส่งเสริมให้นำวัสดุ อุปกรณ์ ที่เป็นทรัพยากรธรรมชาติ ท้องถิ่นมาใช้ในการพัฒนาหลักสูตร ประเด็นที่ 3 ควรลดขั้นตอน การใช้จ่ายเงินงบประมาณ และประเด็นสุดท้าย มีการจัดการสัมมนาให้ความรู้แก่ครูเกี่ยวกับการใช้และการพัฒนาหลักสูตร

นิคม รัตนจันทร์ (2542 : บทคัดย่อ) ได้วิจัยการประเมินผลการใช้หลักสูตร มัธยมศึกษาตอนต้น พุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533) กลุ่มวิชาสังคมศึกษา ในโรงเรียนขยายโอกาสทางการศึกษา สังกัดสำนักงานประถมศึกษาจังหวัดชัยภูมิ ผลการวิจัย พบว่า ด้านองค์ประกอบหลักสูตร จุดประสงค์ โครงสร้าง และเนื้อหาของหลักสูตร มีความเหมาะสมอยู่ในระดับมาก ด้านปัจจัยเบื้องต้น ความพร้อมและความเหมาะสมของครู มีความสามารถในระดับมากส่วนความพร้อมและคุณลักษณะของผู้เรียนและความพร้อมด้านเอกสาร ประกอบหลักสูตรสื่อการเรียนและสถานที่เรียน มีความพร้อมในระดับปานกลาง สื่อการเรียน และสถานที่เรียน มีความพร้อมในระดับปานกลาง ด้านกระบวนการจัดการเรียนการสอน กระบวนการเรียนการสอน การวัดและประเมินผล มีการปฏิบัติและมีความเหมาะสมอยู่ในระดับมาก ด้านผลผลิต คือคุณลักษณะของผู้เรียน มีความเหมาะสมอยู่ในระดับมาก สำหรับปัญหาและอุปสรรคของการใช้หลักสูตร พบว่ามีปัญหาทางด้านเอกสารประกอบหลักสูตร และปัญหาด้านสื่อการสอน ไม่เพียงพอ ปัญหาด้านตัวครู มีงานอื่นนอกจากการสอนมากไม่มีวุฒิทางสังคมศึกษา และไม่ได้รับการอบรมสัมมนา

เอกวิทย์ กนกพิชญ์กุล (2544 : บทคัดย่อ) ได้วิจัยการบริหารหลักสูตรท้องถิ่น ของโรงเรียนขยายโอกาสทางการศึกษา สังกัดสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดเชียงราย ผลการวิเคราะห์ข้อมูลสรุปได้ดังนี้

1. สภาพการบริหารหลักสูตรท้องถิ่น ผู้บริหารโรงเรียนของโรงเรียนขยายโอกาส ทางการศึกษามีการปฏิบัติในด้านการวางแผน ด้านการนำแผนไปสู่การปฏิบัติ ด้านการตรวจสอบ และประเมินผล และด้านการปรับปรุงแก้ไข ในภาพรวมมีการปฏิบัติอยู่ในระดับปานกลางทุกด้าน ส่วนครูผู้สอนของโรงเรียนขยายโอกาสทางการศึกษามีการปฏิบัติในด้านการวางแผนด้านการนำแผน ไปสู่การปฏิบัติ ด้านการตรวจสอบและประเมินผล และด้านการปรับปรุงแก้ไขในภาพรวม

มีการปฏิบัติอยู่ในระดับมาก และผู้บริหารกับครูผู้สอนมีความคิดเห็นต่อสภาพการบริหารหลักสูตรท้องถิ่นแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01

2. แนวทางในการบริหารหลักสูตรท้องถิ่นพบว่า ผู้บริหาร ครูผู้สอนมีความเห็นว่าการให้ทุกคนมีส่วนร่วมในการจัดทำหลักสูตรท้องถิ่นให้สอดคล้องกับความต้องการของท้องถิ่น จัดทำแผนการเรียนการสอนให้สอดคล้องกับความต้องการโดยครู ผู้เรียน ผู้ปกครอง ชุมชน เข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนดแผนการเรียนการสอนและจัดครูที่มีความรู้ความสามารถ ความถนัดและประสบการณ์เข้าสอนเพื่อให้นักเรียนเกิดการเรียนรู้อย่างมีประสิทธิภาพ รวมทั้งการจัดตารางการเรียนการสอนให้มีความยืดหยุ่นตามความเหมาะสมและจัดกระบวนการเรียนการสอนโดยยึดนักเรียนเป็นสำคัญและใช้กระบวนการเทคนิคที่หลากหลาย

3. การบริหารสื่อการเรียนการสอนควรจัดทำระบบการจัดการ ผลิต พัฒนา ประเมินการใช้สื่ออย่างต่อเนื่องโดยผู้เรียนมีส่วนร่วมทุกขั้นตอน นอกจากนี้ครูควรใช้สื่อที่หลากหลายให้สอดคล้องกับเนื้อหาวิชาและกระบวนการเรียนการสอน

4. ด้านปัญหา อุปสรรคและแนวทางแก้ไขการบริหารหลักสูตรท้องถิ่นนั้นพบว่า ครูขาดความรู้ด้านหลักสูตรท้องถิ่น ขาดงบประมาณในการดำเนินงาน ขาดวัสดุครุภัณฑ์ในการจัดการเรียนการสอน และวิทยากรถ่ายทอดความรู้ไม่เป็น ผู้บริหาร ครูผู้สอน จึงได้เสนอแนวทางแก้ไขการบริหารหลักสูตรท้องถิ่น คือ ควรจัดให้มีการศึกษาคูงานร่วมกันของบุคลากรทุกฝ่ายมีการบริหารหลักสูตรอย่างต่อเนื่องจนถึงกระบวนการวัดผล ประเมินผล เพื่อนำข้อมูลที่ได้ไปปรับปรุงแก้ไขต่อไป และประสานงานกับชุมชนองค์กรต่าง ๆ ทั้งภาครัฐและเอกชนให้เข้ามาสนับสนุนในด้านงบประมาณและจัดหา จัดซื้อและผลิตสื่อให้เพียงพอ ตลอดจนมีการประชาสัมพันธ์ให้ความรู้เกี่ยวกับหลักสูตรท้องถิ่น

ปรีชา บุญยอ (2548 : บทคัดย่อ) ได้วิจัยสภาพบริหารหลักสูตรท้องถิ่นในโรงเรียนประถมศึกษา ตามความคิดเห็นของข้าราชการครูอำเภอภูเมษทรวิจิตร จังหวัดอุบลราชธานี ผลการวิจัยพบว่า

1. โรงเรียนประถมศึกษา อำเภอภูเมษทรวิจิตร จังหวัดอุบลราชธานี มีการบริหารหลักสูตรท้องถิ่นโดยภาพรวมและรายด้าน คือ การเตรียมความพร้อมในการบริหารหลักสูตร การจัดการเรียนการสอนและการนิเทศ ติดตาม และการประเมินผลมีการดำเนินการอยู่ในระดับปานกลาง

2. ข้าราชการครูในโรงเรียนที่มีขนาดต่างกันมีความคิดเห็นต่อสภาพการบริหารหลักสูตรท้องถิ่นในโรงเรียนประถมศึกษา อำเภอภูเมษทรวิจิตร จังหวัดอุบลราชธานี โดยภาพรวมแตกต่างกัน โรงเรียนที่มีขนาดใหญ่กับโรงเรียนขนาดเล็ก และโรงเรียนขนาดกลางกับขนาดเล็ก

แบบสังเกตการณ์มีปฏิสัมพันธ์ของผู้ร่วมพัฒนาหลักสูตร แบบสอวัดผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน วิทยาศาสตร์ แบบวัดความพึงพอใจที่มีต่อหลักสูตรวิทยาศาสตร์ และแบบประเมินหลักสูตร ผลการวิจัย พบว่า หลักสูตรที่พัฒนาขึ้น โดยความร่วมมือของบุคลากรที่เกี่ยวข้องทั้ง 7 โรงเรียน มีความเหมาะสมกับจุดอ่อน จุดแข็ง และเหมาะสมกับบริบทของแต่ละโรงเรียน คณะทำงาน มีปฏิสัมพันธ์ในการร่วมมือกันพัฒนาหลักสูตรนักเรียน ซึ่งเป็นผลผลิตของหลักสูตรมีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนเป็นที่น่าพึงพอใจของผู้ที่เกี่ยวข้อง (Stakeholder) และนักเรียนมีทัศนคติที่ดี ต่อทั้งหลักสูตรและต่อวิชาวิทยาศาสตร์ศึกษา

จากการศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้องทั้งในและต่างประเทศ สรุปได้ว่า การพัฒนาหลักสูตร ท้องถิ่นในปัจจุบันไม่สอดคล้องกับการจัดการศึกษาในยุคการปฏิรูปการศึกษา ขาดการมีส่วนร่วม ของชุมชนในท้องถิ่น ทำให้สภาพการดำเนินการบริหารหลักสูตรท้องถิ่นอยู่ในระดับ ปานกลาง โดยเฉพาะใน โรงเรียนขนาดเล็กที่มักจะมีปัญหาในการบริหารจัดการค่อนข้างมาก นอกจากนั้น ยังพบว่า ผู้บริหารและครูผู้สอนมีบทบาทการเป็นผู้นำในการพัฒนาหลักสูตรให้สอดคล้องกับผู้เรียน และท้องถิ่นมากที่สุด โดยมีสภาพและปัญหาการใช้หลักสูตรและการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน โดยรวมอยู่ในระดับปานกลาง การดำเนินการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นหากมีการดำเนินงานอย่างเป็นระบบ เปิดโอกาสให้ผู้เรียนและท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการพัฒนามากที่สุดจะก่อให้เกิดการยอมรับ และบรรลุผลตามจุดมุ่งหมายได้โดยเร็ว ส่งผลให้นักเรียนมีความรู้ ความสามารถ และการพัฒนา การทั้งทางด้านร่างกาย อารมณ์ สังคมและสติปัญญา มีคุณลักษณะที่พึงประสงค์ตามเจตนารมณ์ ของหลักสูตรและแผนการศึกษาแห่งชาติ ดังนั้นผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษาความคิดเห็น ของผู้บริหาร ครูผู้สอนและสภาพการบริหารจัดการหลักสูตรท้องถิ่นในโรงเรียนที่มีขนาดต่างกัน เพื่อเป็นข้อมูลและสารสนเทศในการบริหารจัดการหลักสูตรท้องถิ่นในสถานศึกษา สังกัดสำนักงาน เขตพื้นที่การศึกษาหนองคาย เขต 3 ให้บรรลุวัตถุประสงค์อย่างมีประสิทธิภาพต่อไป